

Ene Kõresaar (Tartu Ülikool), 2012

E-kursuse
„Etnograafilised allikad“
materjalid

Aine maht 6 EAP

Ene Kõresaar (Tartu Ülikool), 2012

ÕPPEAINE ÜLDANDMED

Ainekood	FLKU.03.023
Eestikeelne nimetus	Etnograafilised allikad
Ingliskeelne nimetus	Ethnographic Sources
Struktuuriüksus	FLKU03 filosoofiateaduskond, kultuuriteaduste ja kunstide instituut, etnoloogia osakond
Kogumaht (1 EAP=26 tundi)	6 EAP
Kogumaht kuni 31.08.2009	4 AP
AP*1,5 kuni 31.08.2009	6
Kestus semestrites	1
Aine liik	Tavaline aine
Lõpphindamine	Eristav (A, B, C, D, E, F, mi)

Õppekavad, kuhu aine kuulub

Ajalugu (2435)	Bak	2002/2003 2003/2004 2004/2005 2005/2006 2006/2007 2007/2008
Kirjandus ja kultuuriteadused (2432)	Bak	2008/2009 2009/2010 2010/2011 2011/2012 2012/2013

Eesmärk eesti keeles

Anda ülevaade etnograafilistest allikatest Eestis, nende loomise meetoditest ja kontekstidest, põhilistest etnoloogilise allikakriitika printsiipidest.

Eesmärk inglise keeles

Õpiväljund eesti keeles

Kursuse lõpul oskab üliõpilane iseseisvalt analüüsida Eesti etnograafilist praktikat selle käigus kogunenud allikate põhjal, tunneb kultuuriuuringute allikakriitika põhijooni ning oskab neid rakendada.

Õpiväljund inglise keeles

Sisu lühikirjeldus eesti keeles

Ülevaade etnoloogia allikakäsitlusest ja allikate loomise praktikast. Eesti etnoloogia allikakogumite ja nende loomise meetodite võrdlev-kriitiline käsitlus.

Sisu lühikirjeldus inglise keeles

FLKU.03.023: Etnograafilised allikad. VISUAALSED ALLIKAD JA MEETODID

Kohustuslik kirjandus:

[Burke, Peter 2001](#). Eyewitnessing. The uses of images as historical evidence. Reaktion Books. [sissejuhatus; pt.5: materiaalne kultuur; pt.6: ühiskond; pt.7: stereotüübid; pt.8: visuaalsed narratiivid];

[Ball, Mike & Greg Smith 2006](#). Technologies of realism? Ethnographic uses of photography and film. In: Peter Hamilton (ed.) Visual Research Methods Vol. IV. Sage, 3-38;

[Loizos, Peter 2006](#). Video, Film and Photographs as research Documents. In: Peter Hamilton (ed.) Visual Research Methods Vol. IV. Sage, 289-304.

Soovituslik kirjandus:

Banks, Marcus 2001. [Visual methods in social research](#). Sage.

Heinsoo, H. 1992. ERM-i filmiarhiiv etnograafilise informatsiooni allikana. [Etnograafia ja folkloor. Eesti Rahva Muuseumi 34. teaduskonverents](#). Tartu.

Levine, Lawrence W. 2006. The historian and the icon: photography and the history of the American people in the 1930s and 1940s. In: Peter Hamilton (ed.) Visual Research Methods Vol. IV. Sage, 251-288.

Reidla, Jana 1998. Joseph Zmigorsky (1858-1936) kollektsioon Eesti Rahva Muuseumi fotokogus. - [Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLII](#).

[Kannike, Anu 1995](#). Pilt kui argikultuuri allikas. - Pro Ethnologia 3.

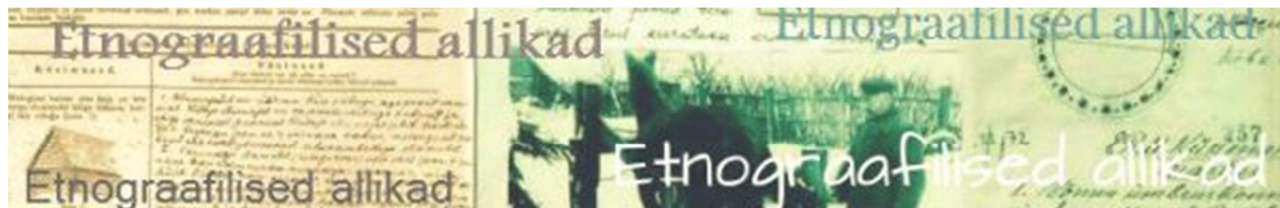
[Linnap, Peeter 2006](#). Fotoloogia. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Leeuwen, Theo van & Carey Jewitt 2001. [Handbook of Visual Analysis](#). Sage. (eriti lk 35-91 – visuaalse antropoloogia ja kultuuriuuringute vaatepunkt; vt ka 134-156 – sotsiosemiotiline vaatenurk)

Mirzoeff, Nicholas 2003. [The Visual Culture Reader](#). Routledge (ülevaateks hea sissejuhatus lk. 1-33).

Runnel, Pille 2002. Ethics and Ethnographicity in the Estonian Documentaries of the 1990s. – [Pro Ethnologia 13](#), 121-141.

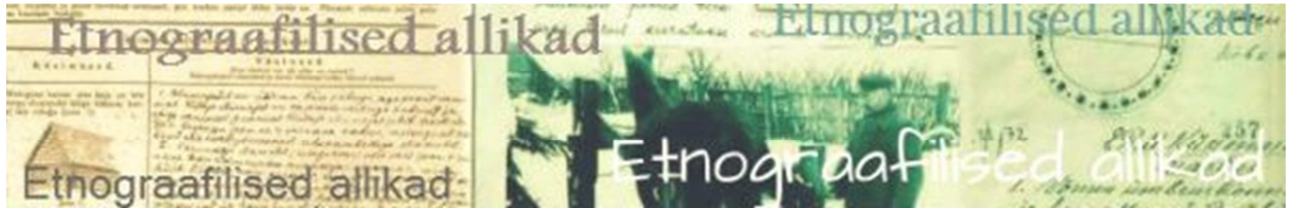
Toulouze, E.; Runnel, P. (2008). Estonian Documentary Films on Northern Peoples at 1980s and 1990. Runnel, P. (Toim.). [Mediating Culture through Film](#). Conversations and Reflections on Filmmaking at Tartu Worldfilm Festival (7 - 14). Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

HARJUTUSTE JUHENDID

FLKU.03.023.

ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

RÜHMATÖÖ JUHENDID

FLKU.03.023.

ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Oled sisenenud kui Ene Kõresaar (Välju)

Minu kõdu ► FLKU.03.023 ► Rühmatöö foorum 1. seminari aruteluks (04.-15.10.)

Otsi foorumitest

Seadistused

Eraldatud rühmad **Kõik osalejad**

Foorumi haldamine

- Seaded
- Lokaalselt määratud röölid
- Õigused
- Kohtrööli õigusi
- Filtrid
- Löögid
- Löövarukööpia
- Taasta varukööpiast
- Liitumine foorumiga
- Liitu selle foorumiga
- Näita/ muuda liikmeid

Kursuse administreerimine

Löölitu rööile...

Prööfiili seaded

Siin töömub arutelu seminaril Etnograafilise välitöö ajalööisest rekööstruktsiööhist.

Lugege Nöömmela, M. (2007). Etnograafiks kujunemine: Gustav Ranga välitööpraktika 1920. aastatel. Tartu: Tartu Ülikööli Kirjastus [eraldi: allikaillustratsiööhid] ning vastake järgmistele küsimustele:

- Mis öh Nöömmela uurimuse eesmärk?
- Mis öh uurimuse allikad?
- Mis öh nende allikate spetsiifika: millistele uurija küsimustele millised allikad vastavad?
- Kuidas uurija allikaid öna uurimisöölesande täitmiseks köömbineerib? Millist köönteksti ta allikate töölendamisel arvestab?
- Milliseid järeldusi saab uurija teha, miks?

Föörmuleerige öna arutelu tulemus 3-5 lk tekstina, kasutades akadeemilist viitamist. Höödke lahus enda ja käsitletava autööri hinnangud. Pööstitage tekst ölesande vahendis.

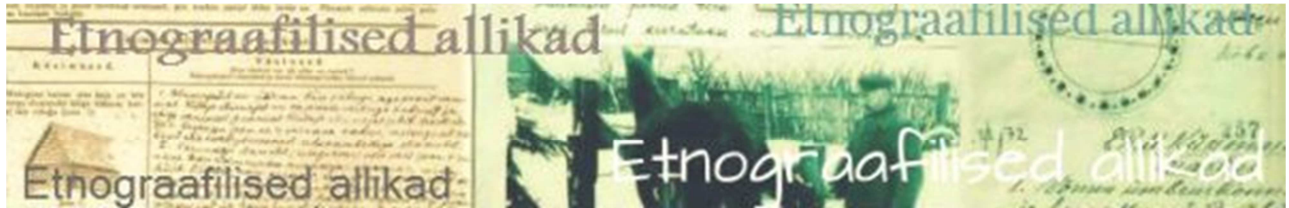
Lisage hinnang öna rööhma tööle: milline öli rööhmaliikmete ösalus diskussiööhis ja vastusteksti kirjutamisel. Pööstitage see ölesande vahendis tekstiga samas failis.

- 0 tähistab köödütööst mitteöösavöttu
- 1 tähistab ösalust kuni 25% mahus
- 2 tähistab ösalust kuni 50% mahus
- 3 tähistab ösalust kuni 75% mahus
- 4 tähistab ösalust kuni 100% mahus

Tagasiside ei pea ölema järjestav (st kõik võivad ölla hinnatud 4 punktiga, kui see vastab tegelikule ösalusele). Tagasiside punkte arvestatakse köödütöö individuaalpunktisumma kujundamisel (individuaalöösaluse suhe köödütöö punktisummasse).

[Lisa uus aruteluteema](#)

(Sellel föörumil pööle veel aruteluteemasid)

INDIVIDUAALTÖÖDE JUHENDID

FLKU.03.023.

ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

FLKU.03.023 ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

Iga kirjalik töö peab olema varustatud teoreetilise sissejuhatusega (vt teemakirjanduse loetelu) ja kokkuvõttega ning teadusliku viiteaparatuuri ja bibliograafiaga.

I. Esemel "tegemine" allikaks

1. Tutvu esemekirjelduslike printsiipidega:

- Eesti muuseumide praktikas [Eesti muuseumide veebivärava](#) kaudu
- Uurides Eesti Rahva Muuseumi esemekogu peakataloogi (Veski 32)

2. Loe lisaks kursuse loengumaterjale ning kohustuslikku teemakirjandust. Vasta küsimustele:

- Mis Eesti etnoloogias "traditsioonilised" esemekirjelduslikud printsiibid. Millistest uurimishuvidest need lähtuvad?
- Milles seisneb muuseumikeskse esemekirjelduse kriitika?
- Millised (uued) küsimused eseme kohta lähtuvad moodsast materiaalse kultuuri uurimisest? Milliseid eseme parameetreid/omadusi need rõhutavad?

3. Vali oma elukeskkonnast ese ja "tee" see allikaks (NB! lisa tööle eseme kujutis):

- Genereeri ise esemekirjelduslikud kategooriad, toetudes pn 1 & 2 analüüsile
- Kirjelda valitud eset neist kategooriatest lähtuvalt
- Näita seejuures, millised kategooriad on kirjeldatavad eseme enda põhjal ning milliste kategooriate puhul on vajalikud lisaallikad

FLKU.03.023 ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

Iga kirjalik töö peab olema varustatud teoreetilise sissejuhatusega (vt teemakirjanduse loetelu) ja kokkuvõttega ning teadusliku viiteaparatuuri ja bibliograafiaga.

II. Etnograafilise välitöö kirjelduse juhend

Kursuse jooksul tuleb koostada kirjalik töö ühe etnograafilise ekspeditsiooni materjalide põhjal. Silmas tuleb pidada ekspeditsiooni nii sisulist kui vormilist poolt ning ka seda, kuidas ekspeditsiooni materjalid arhiividest on leitavad, kuidas need üksteist täiendavad, mida need materjalid ütlevad Eesti etnoloogia ning selle meetodite ja uurimisobjektide kohta. Loe enne tööle asumist kirjandust etnograafilise praktika kohta Eesti etnoloogias (vt kirjanduse loetelu sissejuhatuse juurde)

Tööd tasub alustada allpool toodud järjekorras:

I Välitööpäeviku kirjeldusviide asukohale

1. kes, kus, millal, mis eesmärgil
2. ekspeditsiooni käik
3. kas ja milliseid märkusi on kohaliku elu kohta
4. kas ja milliseid märkusi on välitööprotsessi kohta
5. muud kirjeldused
6. viited lisamaterjalidele
7. hinnang päeviku üldiseloому kohta
8. välitööpäevik allikana (milliste küsimuste puhul saab kasutada, milliste puhul mitte, hinnang)
9. välitööpäevik kontekstina (kas ja milliseid teisi ekspeditsiooni käigus loodud allikaid ta toetabtaustinformatsiooniga, kuidas, hinnang)

II EA

1. kirjeldusköite nr. ja lk.
2. kes on materjali kogunud, millal, kust?
3. uurija/rühma seatud ülesanded
4. kogumise aluseks olnud küsimusleht/ kas materjali põhjal on küsimuslehe olemasolu tuvastatav?
5. kogumise meetodid ja kontekst (kas see on EA-s kirjas, millisena? Kas see on kaudsel teeltuvastatav, kuidas, millisena?)
6. viited välitööpäevikule või fotodele (nende lühike kirjeldus)
7. andmete iseloomustus
8. millised teemad on esindatud
9. kirjeldusühik (tal, küla, informant; kas on tuvastatav)
10. taustaiseloomustus (nt informandi puhul tema vanus, elukoht, sugu jms)
11. milliseid küsimusi on esitatud, st mis on uurimise objekt?
12. lisad (kas on, millised?) oma arvamus allika iseloomu (sh allika koostaja meetodite) ja kasutamisevõimaluste kohta

III Fotod

1. kogu number, tegija, aasta
2. fotografeeritud objektid
3. legendide iseloom (kirjeldav, konstateeriv, kuivõrd infot objekti kohta annab)
4. kuidas sobituvad tehtud fotod välitööde üldisesse konteksti (võrdlus etnograafiliste kirjeldustega, välitööpäevikuga)
5. hinnang: milleks on fotod kasutatavad, milleks mõeldud

IV Joonised

1. põhipunktid samad, mis III.

V Esemed

1. milliseid esemeid koguti, nende kogunumbrid
2. kuidas on esemed kataloogitud, kuidas nad on leitavad (kasuta ainult süstemaatilist ja topograafilist kartoteeki, samuti peakataloogi esemete kirjelduste jaoks; esemeid pole vaja välja tellida)

VI Kas on veel mingeid lisamaterjale?

1. Kus nad asuvad, kus leidub neile viide, mis materjalid need on jne.

VII Kokkuvõte

1. kuidas iseloomustad toimunud ekspeditsiooni tervikuna: eesmärgi ja tulemuste vahel, kasutatud meetodid, kogutud materjal, nende väärtus allikana
2. kuidas õnnestus ekspeditsioonist ülevaate saamine: kas kõik materjalid olid ühtviisikättesaadavad/kasutatavad.
3. Millised teoreetilised probleemid allika analüüsil esile tulid?

FLKU.03.023. ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

III. Narratiivse allika kirjeldamise juhend

Soovitav valida analüüsiks üks kirjalik elulugu Ühenduse Eesti Elulood elulugude kogust EKLA fond 350 või kirjasaatja võistlustöö ERMi Korrespondentide Vastuste arhiivist. Töös peab olema täpne viide valitud tekstile ning kasutatud kirjandusele. Allika analüüs ei pea tingimata järgima allpool antud juhiseid täpselt järjekorras, need on antud pigem allika lugemise hõlbustamiseks. Loe enne tööle asumist kirjandust auto/biograafiliste allikate ja küsimuslehe ning avaliku üleskutse meetodi kohta (vt teemakirjanduse loetelu).

Kirjalik töö peab olema varustatud teoreetilise sissejuhatusega (teemakirjandus) ja kokkuvõttega ning teadusliku viiteaparatuuri ja bibliograafiaga.

1. Allika loomise aeg, koht ja kontekst.

- Millal ja kuhu tekst on on saadetud? Miks? Kirjuta lahti allika loomise kontekst: kas institutsioon (muuseum, ühendus) on algatanud selle teksti saatmise, kuidas (küsimusleht, üleskutse; otsi need üles)?
- Analüüsi, kas tekst kui vastus vastab üleskutsele/küsimuskavale või mitte // kuivõrd kirjutaja isiklik nägemus ja initsiatiiv on "läbi löönud", milles võib näha kogumismeetodi otsest mõju?
- Kirjelda, kust said lisamaterjali konteksti kohta.

2. Andmed teksti autori kohta

- Sugu, vanus (sünniaasta), sünnikoht ja sotsiaalne päritolu, haridus
- Lühike elulugu (kellena töötanud, kus elanud, abielu, lapsed jmt)
- Praegune (st kirjutamisaegne) sotsiaalne staatus, elukoht ja tegevusala

3. Teksti kirjutamise motivatsioon

- Kui tekstil on kaaskiri, siis võib motivatsioon sealt välja tulla, kui mitte, siis kasuta teksti ennast, et motivatsioon tuletada.
- Kui see pole võimalik, selgita, miks.

4. Hinda kirjutamisviisi ja stiili

- Kas end kirjalikult väljendada on Sinu arust autorile harjumuspärane, kas ta teeb grammatikavigu, kas ta stiil on pigem ajalehestiil, romantiline jne. Või pole see esialgse lugemismulje põhjal tuvastatav?

5. Teiste tekstide olemasolu allikas

- Nt viited ajakirjandusele, varem kirjutatud päevikutele jmt.
- Kas tekstile on lisatud dokumente, fotosid. Kas nad on tekstis sees või lahtiselt juurde lisatud. Nende legendid? Kas tekstis põhjendatakse nende saatmist? Kuidas? Kuidas

seda tõlgendada?

6. Kuidas tekst on struktureeritud

- Nt eluperioodide, ajalooliste perioodide või ehk küsimuskavas antud küsimuste järgi vmt?
- Kas teksti struktuur lähtub välistest mõjuteguritest (nt küsimuskava) või autori enda nägemusest (või mis võiks olla nende suhe)?

7. Kas teksti rõhuasetus on määratletav kirjutatu mahu järgi

- Nt teksti rõhk II maailmasõja järgsetele sündmustele väljendub ka lehekülgedes, mis nende kirjeldamisele on pühendatud
- või millegi muu järgi (nt põhimaht on läinud lapsepõlve kirjeldamisele, aga tundub, et olulisim tekstis autori jaoks on siiski II maailmasõja järgsed sündmused)

8. Millist otsest informatsiooni mineviku argielu kohta tekstist leiab?

- Ajalooperioodid ja sündmused, miljööd, miljöopsiifilised tegevused, elamisviisid jne.

9. Millist kaudset informatsiooni tekstist saab?

- Sotsiaalsed ja kultuurilised normid ja väärtused, suhtumine teatud perioodidesse oma elus/ajaloos, suhtumine antud teemasse jne.

10. Millest on tekstis üle libisetud? Mida ei mainita (kuigi võiks oodata)? Kuidas seda tõlgendada?

11. Aseta tekst kirjutamise-aegse ühiskonna konteksti ning püüa hinnata tänapäevakogemuse mõju kirjutatule.

- Kas kirjutamisaegse ühiskonna probleemide teemat puudutatakse tekstis?
- Kuidas, milline on suhtumine?
- Kuidas, mis suunas jne võiks see olla mõjutanud kirjeldatut (või pole mõju märgatav)?
- Kirjelda, kust said lisamaterjali konteksti kohta.

12. Hinda valitud teksti kui allikat.

- Millistele küsimustele mineviku ja oleviku kultuuri ja argielu kohta võiks allikas vastuseid anda?
- Millised küsitavused tekivad, miks?

13. Hinda allika lugemise protsessi: millised küsimused ja probleemid tekkisid, kuidas need lahendasid (või mitte, miks)? Mis jäi lahtiseks, mida võiks veel teha?

LOENGUMATERJALID

FLKU.03.023.

ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

FLKU.03.023 ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

IV. Visuaalse allika kirjeldamise juhend

Allika kirjeldamiseks ja analüüsiks võib kasutada loengus antud juhiseid pildi-, foto- ja/või audiovisuaalse meedia analüüsiks kui kirjandusloetelus viidatud raamatutes sisalduvaid analüüsinäiteid. Selgita, millise tee valisid ja miks. Lisa oma tööle koopia analüüsitavast pildist/link allikale vmt. ning kasutatud kirjanduse ja teiste allikate loetelu.

Iga kirjalik töö peab olema varustatud teoreetilise sissejuhatusega (vt teemakirjanduse loetelu) ja kokkuvõttega ning teadusliku viiteaparatuuri ja bibliograafiaga.

1. Vali kirjeldamiseks ja analüüsiks sobiv allikas (pilt, foto, joonis, karikatuur vmt) nt ERMi või EKLA fotokogust või ERMi etnograafiliste jooniste arhiivist, fotoalbumist (publitseeritud või kodusest), ajalehest, ajakirjast vmt. Film, koduleht vmt, mille puhul pane tähele, et siin ei saa piirduda vaid visuaalse analüüsiga.
2. Määratle võimalikult üksikasjalikult allika päritolu (pildistamise aeg, koht ja autor; avaldamise või praeguse asukoha koht vmt)
3. Kirjelda allikat kui eset (möödud, värvid, seisund jne)
4. Kirjelda võimalikult täpselt, millist otsest informatsiooni allikas annab (mis on pildil kujutatud).
 - Ühtlasi kirjelda, millist lisamaterjali tuli kasutada, et pildil olevaid objekte identifitseerida.
 - Milline informatsioon oli allikal "kaasas"?
 - Kasuta vajadusel ka ikonograafilist kirjeldusmeetodit.
5. Analüüsi, milliste strateegiatega otsene visuaalne informatsioon edasi antakse.
 - Kas pildi tegemise eesmärk on tuvastatav ja milline see on?
 - Eesmärgi tuletamine kompositsiooni kaudu (nt kui esiplaanil on naine rahvariites, siis tõenäoliselt on eesmärk olnud dokumenteerida mingi piirkonna rahvarõivaid ning üles pole võetud nn loomulikku argikeskkonda, vaid situatsioon on "lavastatud").
 - Mida on tahetud rõhutada jne (nt kompositsiooni kaudu).
 - Kirjelda ühtlasi, milliseid teisi allikaid kasutasid analüüsitava allika konteksti avamiseks.
6. Analüüsi
 - pildi otsest konteksti (nt raamat, kus see on avaldatud, teiste fotode raamistikus; teised sama autori pildid/fotod; perealbumi kirjeldus; teised allikad, mis suhestuvad mingil moel pildi enda, sellel kujutatu või autoriga)
 - ühiskondlik-poliitilist ja/või
 - distsipliiniajaloolist konteksti (nt fotodokumentatsiooni traditsioon), mis pildi sisu mõista aitaks.
 - Kirjelda võimalikult üksikasjalikult, milliseid teisi allikaid kasutasid (nt intervjuu/vestlus perealbumi omanikuga, ERMi fotograafi, ekspeditsioonil osaleja või fotokogu töötajaga jmt).

7. Anna oma hinnang allikale.

- Milliste reaalsuste (mineviku argielu, dokumentatsioonistrateegiad ja -traditsioonid jne) kohta milliseid andmeid allikas võimaldab st mille suhtes on allikas representatiivne?
- Mida saab kindlalt väita, mis jääb küsitavaks ja tahab teiste allikate tuge?
- Kui tegemist on teaduslikul eesmärgil tehtud foto/joonise vmt, siis kuidas hinnata sellele kaasa antud koguinformatsiooni, mis teeb tast (millise?) allika?
- Milliseid probleeme saab analüüsitava allika kaudu uurida?

8. Anna hinnang allika kirjeldamise ja analüüsi protsessile.

- Milliste probleemide ette sattusid, kuidas lahendasid, mis jäi lahendamata, miks?
- Milline informatsioon oleks veel teoreetiliselt vajalik (mida Sa ehk ei saanud selle töö mahtu arvestades hankida) jne.

Allika mõistest ja mõistmisest

Sissejuhatus 'allika'-kontseptsioonidesse.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Raamat: Allika mõistest ja mõistmisest

Printja: Ene Kõresaar

Kuupäev: neljapäev, 23. august 2012, 14:37

Sisukord

[Allikakäsitluses on vajalik meetoditeadlikkus](#)

[Mis on allikas?](#)

[Allikate liigitusi](#)

[Allikate „väärtusest“](#)

[Allikakäsitluse muutumisest](#)

Allikakäsitluses on vajalik meetoditeadlikkus

Etnoloogia eripäraks on endale ise allikate loomine. Seetõttu ei saa allikate käsitlust meetoditest ja teooriatest lahus vaadelda.

Etnoloogia keskpunktis olid rohkem kui poolteist sajandit uurimisobjektid, nende kogumine, "päästmine" ja säilitamine. Keskenduti uurimisobjektidele, kirjeldati nende uurimisealuseks olevaid ainealaseid allikaid, kuid vähe nende kujundamise ja kasutamise aluseks olevaid meetodeid.

1960.-1970. aastatest hakkas Euroopa etnoloogia suunduma traditsioonilisest arhiivikesksest teadusest kriitilise kultuurianalüüsi ja argielu empiirilise uurimise poole ning see oli tõukeks ka muudatustele metodoloogia valdkonnas. Varem eelistatud toimimisviisid, nt vabahinnang, sisetunnetus (n.ö intuitiivne lähenemine) ja eelkõige n.ö usaldusmehe printsip (st 19. sajandil tekkinud meetod, kus andmeid saadakse kompetentsete usaldusmeeste kaudu; oluline eeldus suuremate materjalikogumite loomisel) said kriitika osaliseks. Olemasolevat metodoloogiadefitsiiti kompenseeriti esialgu sotsiaalteaduslike meetodite ülevõtmisega. 1970. aastatest (Eestis pigem 1990. aastatest) kuulub etnoloogilise uurimuse standardite juurde metodoloogiline osa, kus antakse infot selle kohta, milliseid teid kasutati antud tulemuste saavutamiseks (allikate kriitiline käsitlus, täpne analüüsikirjeldus jne).

Diskussioon meetodite adekvaatsuse üle etnograafilise uurimistöö spetsiifikas algas 1970.aastatel. Üldiselt on ses protsessis eelistatud nn pehmeid meetodeid. "Pehme" ei tähenda antud kontekstis mitte nõrka, vaid pigem ettevaatlikku, painduvat, osavõtlikku ja elulähedast. Etnoloogia näeb end humaanse teadusena, mille

uurimisprotsess kätkeb inimsuhete kommunikatsiooni, intensiivset suhet uurija ja uuritava vahel. Eeldatakse, et isegi neis uurimisprojektides, milles toetutakse valdavalt ajaloolistele allikatele, peaks etnoloogi jõupingutused olema suunatud kvalitatiivsetele tulemustele, st möödaniku elutöelise rekonstrueerimisele.

Mis on allikas?

Allikaks olemine ei ole mingi kindlate fenomenide omadus. Kõik, mis on empiiriliselt haaratav, st meeleliselt tajutav, võib olla allikas. Nähtus (olgu see ese, dokument, tegevus, jutustus vmt) muutub alles siis allikaks, kui talle esitatakse mingeid kindlasuunalisi küsimusi, st allika juurde kuulub lahutamatu vaatlusmuster: kuidas allikale lähenetakse, mingi n.ö programmeeriv akt.

Allikas võib vahendada rohkem kui üht vastust erinevate tegelikkuste kohta. See sõltub uurimisküsimustest, problemaatikast, teoreetilistest lähtekohtadest.

Üks allikas võib teiste küsimuste juures olla teiste allikate kontekst.

Kogu informatsiooni deshifreerimine raske (kui mitte võimatu), sest allika „lugemine“ on heuristiline protsess, milles sulanduvad vastuvõttev teadvus (lugeja) ja talletatud teadvusesisu. See tähendab: allikas (ja selle kontekst) on dialoogis lugeja ja tema kontekstiga.

See, mida me allika põhjal öelda saame, ei ole kunagi absoluutne ei mineviku ega olevikusuhtes. Mida puudulikum on allikas, seda tugevamini kandub rõhk empiiriliselt representatiivsusele uurija loogilisele argumentatsioonile, mis muidugi eeldab empiiriliste andmete piisavat miinimumi.

Allikate liigitusi

Allikate liigitus erineb teadusharuti. Üldkehtivat liigitust ei ole; liigituse eesmärk üldisemalt on teha potentsiaalsete allikate mitmekesisus hoomatavaks ja analüütiliseks kasutatavaks.

Näiteks ajalooteaduses on eristatud allikaid:

- nende päritolu järgi (minevikust või kaasajast, kodumaised või võõrad, vahendatud või vahetud, avaliku või privaatsed, olemasolevad või uurija poolt loodud);
- „välise külje“ järgi (loodus, esemed, kirjad, keel ja muusika, kombed);
- meediumi järgi (keel, kiri, pilt, kuju, sotsiaalne institutsioon);
- sisu järgi (religioosne, ilmalik);
- tunnetusliku väärtuse järgi (nn tahtmatud „jäänused“ ja tahtlikud „traditsioonid“).

Etnoloogia kui ajalooliselt töötav distsipliin on oma algse allikakäsitluse ajalooteaduselt paljus üle võtnud:

- vahetud allikad on nn pärand, mis on vahetult ajaloo säilinud (s.o materiaalsed reliktid: esemed, arheoloogilised leiud jms);
- vahendatud allikad seonduvad traditsiooniga, mis ajaloo kaasaega on kandunud vahendatud kujul, kas kirja, kõne, pildi vm vahendusel. Nende eristamise viise on mitmeid:
 - ainelised allikad (ehitised, varemed, relvad, tarbeesemed, luud);
 - etnograafilised allikad (tavad ja kombed);
 - lingvistilised allikad (keel);
 - suulised allikad (pärimused, rahvaluule);
 - kirjalikud allikad (ürigid, kroonikad, seadused, statistilised materjalid, memuaarid) ning filmid, fotod ja helisalvestised.

Probleem: informatsioon, mida allikad „kannavad“ on alati vahendatud. Allika „vorm“ on samuti info vahendaja - allika analüüsil tuleb silmas pidada allika „zhanripspetsiifikat“.

Traditsiooniliselt eristatakse etnoloogias nelja allikakategooriat, nende kriitika on allpool esmajoones silmas peetud nn argielu-reaalsuse uurimist (teiste reaalsuste uurimise puhul nt siin välja toodud kriitika võib hoopis avada allika uue potentsiaali):

1. Esemeline materjal = nii elu- kui ühiskondlikud hooned, tööriistad, majapidamisriistad, rõivad, ehted jms.

- Ese omab muude allikate hulgas seda eelist, et ta on tegelikkuse konkreetne element, mida vaadeldes

saab lähemalt tajuda minevikumaailma igapäevast elukeskkonda. Olemasolevad hooned, mööbel, tarbeesemed jms on olulised märgid möödunud aegadest, mis kannavad endas teavet omaaegsest elulaadist ja inimestest.

- Allikakriitiliselt tuleks siin arvestada, et
 - "kadunud maailmast" on vaid minimaalne osa tervikust alles jäänud ning leppida tuleb üksikosade interpretatsiooniga ja presentatsiooniga;
 - Esemete eluiga sõltub enamasti nende materjalist ja säilitamistingimustest, seetõttu on allesolev osa tervikeskkonnast küllalt juhuslikku laadi;
 - Enamasti on säilinud väärtustatud osa, need on dekoreeritud ja hoitud esemed nii majapidamistes ja kollektsioonides, argiesemed on visatud ära. Edaspidi näeme, et etnograafilises kogumistöös on see olnud tõsine probleem;
 - Inimese elulaadi muutustest olenevalt võisid paljud esemed muuta oma vormi ja funktsioone: hooned, ruumid jms on aegade jooksul teeninud erinevaid eesmärke, mistõttu nende otstarve on raskesti määratletav;
 - Üksikesemed ei anna pelgalt oma olemasoluga teavet oma kunagisest asukohast ruumis ja kontekstist majapidamistervikus. Seetõttu on iga tervikpildi taotlus rekonstruktsioon, kus lüngad tuleb täita analoogiate ning täiendavate allikatega (nt fotod, kirjalikud küsitlused, intervjuud). Taolise lisainfo puudumine on samuti Eesti etnoloogias kohati probleemiks.

2. Pildimaterjal = õue- ja hoonete plaanid ja muud tehnilise dokumentatsiooniga kaasnevad joonised; igasugune pildimaterjal, millel kujutatakse ajastule omaseid hooned, interjööre, mööblit, samuti tarbeesemeid ja stseene inimestega (nt vanad illustratsioonid, vaated külast, mõisast, taluelust, linnadest, eskiisid reisidelt, litograafia, maalid jms), viimase saja aasta kohta saab lisada fotod, veidi hilisemast ajast lisanduvad dokumentaalfilmid, siis video. Kaasaja infohiskonna seisukohast saab oluliseks kogu visuaalsel meedial põhinev allikas.

- Üldiselt rõhutatakse visuaalse materjali juures just selle illustreerivat osa. Näiteks lisab pildiline osa teavet esemete kasutamise kohta, nende sotsiaalse tähenduse kohta.
- Kriitiliselt (NB! Allikakriitika siin lähtub eeldusest, et tahetakse uurida minevikureaalsust) peab märkima:
 - Pildil on tavaliselt kujutatud vaid väike lõik tegelikkusest, mis enamasti ei anna vajalikku tervikut reaalsusest. Kaasaegsed väljendusvahendid seda puudust ses mõttes korvavad, küll aga on tegemist omade probleemidega, mis tulenevad nt filmi dokumentaalsuse ja lavastuslikkuse vahekorras (ses mõttes on film nt topeltallikas - nii filmitava kui filmija suhtes);
 - Ühe visuaalse allika puudusena nähakse kunstnikupoolset subjektiivset lähenemist. Tegelikku peegeldamisel ollakse liialt seotud oma ajastu stiiliperioodidega, st et pilt olenevalt ajastunõudest kas idealiseerib, stiliseerib tegelikkust, võib olla naturalistlik või esitada ainest liialt kriitilisest vaatekohast. Seda peab allika kasutamisel silmas pidama. Kaasaja etnoloogia jaoks, mis uurib inimeste väärtushoiakuid, ajastu ideoloogiaid jms, on pildi/foto/filmi autorite subjektiivsed vaated senisest rohkem tähtsad, rahvaelu üksikdetailide kujutamine ei ole pildi väärtustamisel ainumäärav. Seni, mil loodeti piltide abil selgitada mõnd eseme funktsiooniga või muud inimtegevusega seotud probleemi lahendamist, oli etnoloogide eelistuseks realistlik lähenemisviis.
 - Varasemad visuaalsed allikad on ülekaalukalt kõrgklassikesksed, parimal juhul on keskklassi elukeskkond esindatud, alles 18.sajandi lõpust on madalamad klassid (nt talupojad - Eesti) mingil määral huvikeskmes.

3. Kirjalik materjal = ajaloolise kirjaliku või trükitud materjali hulgas on selgesti eristatavad kaht tüüpi allikad, mille piiritlemine on vajalik allika väärtuse ja interpreteerimismeetodi määratlemise seisukohast:

- allikad, mis on kujunenud ilma kindla "allikaks saamise" eesmärgita ehk tahtmatud allikad. Suur osa neist pärinevad eraisiku või ühiskondlikest arhiividest ning on seotud administratiivse ja muut tüüpi toimingutega (maaregister, ehitusload; notariaalsed ja seadusaktid, protokollid; lepingud, kuulutused, arveraamatud; testamendid; kindlustuslepingud; statistilised vms ametlikud allikad).
 - Nende allikate eeliseks on, et üldreeglina sisaldavad nad täpset daatumit ja asukohta, enamasti ka andmeid sotsiaalse staatuse kohta. Tihti on võimalik saada väärtuslikku teavet individuaalsete majapidamiste kohta, koos täpse loeteluga majapidamisesemetest jms.
 - Tegemist on siiski sõnalise allikaga - iga sõnaline tekst on ise interpreteerimiseallikas, sellisena nõuavad ajaloolised tekstid omakorda lisateavet ja tõlgendust. Lisaks vajavad nende autentsus ja usaldatavus kriitilist analüüsi ning suunitluse (nt klassihuvide) määratlemist.
- Kirjalik allikas, mis on loodud kindla teabelise eesmärgiga ning suunatud avalikkusele, eriteadlastele,

järeltulevale põlvkonnale (kroonikad, kodu-uurimused, mälestused, elulood, autobiograafiad, päevikud, topograafilised kaardid, reisikirjeldused jne).

- Need allikad kirjeldavad kohati väga täpselt edasi kohalikke elutingimusi, igapäevaelu erinevates majapidamistes. Tihti esitatakse ilmekas pilt kogu terviksituatsioonist, nagu näiteks 19.sajandi talurahva elust või 20.sajandi alguse töölisklassi elust.
- Samas on need allikad kindla ideoloogilise, sotsiaalse suunitlusega ning lähtuvad subjektiivsest positsioonist. Autorite väärtushinnangud lähtuvad endastmõistetavalt kindlatest kavatsustest, mis väljenduvad hinnangutes - kiitustes või laistustes. Kirjeldades näiteks talurahva elutingimusi on tulemus hoopis erinev siis, kui kirjeldajaks on valgustusaja arst kui siis, kui kirjeldajaks on romantiliselt meelestatud keskklassi urbanist. Vt sama põlvkonna meeste elukirjelduste ideoloogilistest erinevustest: Jaani ja Viktori lood (Kõresaar, Elu ideoloogiad, 2005, kolmas ja neljas pt).

4. Empiiriline materjal = etnoloogi enda empiirilisel tegevusel loodud andmed.

- Empiiriline jäädvustus, nagu küsitlusele ja kohapealse vaatlusele omane, annab uurijale vajaliku informatsiooni kaasaja inimese elutingimustest, igapäevaelu harjumustest ja elustiilist.
- Selle materjaliga seotud probleemid on osalised samad, mis ülal (nt intervjueeritavate motiivid ja kavatsused; inimälu ulatuvus jmt), teisalt seotud etnoloogi kasutatud meetodikaga.
 - Intervjuu inimesega avab ainult kitsa, inimese enda elukogemust hõlmava osa reaalsusest - niikaugele, kui informandi mälu ulatub. Ajaloolise materjali puhul peab arvestama, et inimese mälestused tuhmuvad ning enamasti talletab mälu mitte igapäevarutiini, vaid erakordseid sündmusi. Nii näiteks ei mäleta inimesed aastate pärast enam täpselt ruumidepaigutust või mööbli asetust, juhul, kui ei ole midagi erilist, mida meenutada. Isiklikud kogemused ja emotsioonid/pildid on need mida mäletatakse, mitte niivõrd igapäevaeluüksikasju. Samuti mäletatakse vaid kõige olulisemaid, inimese enda elukäiguga seotud sündmusi, elu pöördepunkte, seetõttu võib näiteks igapäevaste asjade dateerimisega probleeme tekkida.
 - Üldjuhul sõnastatakse seda, mis on erakordne, normist kõrvalekalduv, nn normaalsed, triviaalsed asjad tuleb siis tihti tuletada negatiivse kogemuse kaudu.
 - Etnoloogi kogutud materjal on etnoloogi valitud meetodi "nägu" (vrd nt struktureeritud ja struktureerimata intervjuu; foto- ja videodokumentatsioon).
 - Muuseumide arhiivides olevate etnograafiliste kirjelduste, st teiste etnoloogide empiirilise materjali kasutamisel peab silmas pidama ka nende välitöökogemust ja üldist teoreetilist-metodoloogilist konteksti sel perioodil, mil need etnoloogid aktiivsed olid. Selleks, et olemasolevaid kirjeldusi hinnata, peab teadma, läbi milliste prillide nende autorid maailma/oma uurimisobjekti nägid. Selles mõttes on teiste etnoloogide materjali analüüs ja kriitika sarnane muu kirjaliku materjali kriitikaga.
 - Lisaks on etnoloogia kirjutatud etnograafiad omakorda sõnalised tekstid (vrd ülal).

Peab ütlema, et kõigi ülaltoodud alajaotuste kasu on piiratud; samas aitavad need liigitused tehniliselt hõlmata suuri materjalihulki, soodustavad üldisemat orienteerumist. Üks suuremaid eksiarvamusi, mis selliste liigendustega, eriti klassikalise liigenduse 'tahtlik-tahtmatu' puhul tekib, on see, et arvatakse - tahtmatu on objektiivsem. See tähendab, et kui midagi luuakse ilma otsese eesmärgita luua midagi tuleviku jaoks, siis sellel puudub reaalsust moonutav kavatsuslikkus. Selline eeldus on eksitav! Õigussüsteem, mingi aja moraalipõhimõtted või lihtsalt arginormid ja vaikiv sotsiaalne teadmine kujundab "allikat".

Teine probleem allikatega on see, et nende tunnetuslik väärtus kui oluline kriteerium on alahinnatud. Viimane on sõltuv aga igakordsest küsimuseasetusest (nt positivistlikult ja hermeneutiliselt töötava etnoloogi jaoks on ühel ja samal allikal erinev tunnetuslik väärtus). Näiteks argielu realistlik-positivistlikult uuriv etnoloog ja tõlgendavatest metodoloogiatest lähtuv etnoloog kasutavad/väärtustavad elulugu kui allikat erinevatest vaatepunktidest.

Allikate „väärtusest“

Mille järgi allikate „väärtust“ mõõta? Allpool kolm üldkehtivaks peetud kriteeriumit, mis saavutasid mõjujõu positivismi hiilgeaegadel. Kõik kolm kriteeriumit on tihedalt omavahel seotud ning mõjutavad teaduslikku mõtlemist (ja allikamõistmist) tänapäevani.

1. Autentsus ehk (rahva)ehtsuse küsimus.

Informatsiooni empiirilist kvaliteeti määratakse selle kaudu, kui palju võib vaadelda seda allikat kindla

teadvuse või kindlate nähtuste vahetu mõjuna. Kõige lihtsam küsimus: kas selle kirja/dokumendi koostas inimene, kelle nimel see on kirjutatud. Või on võltsing. Rahvaluuleteaduses nn rahvaehtsuse küsimus, st kas tekst on pärit „rahvasuust“ või nt kirjandusest. Siin arhiivikonteksti ja nn elava konteksti vahe autentsuse mõistmisel. Etnoloogias pole see küsimus nii terav olnud: eset, mis on „väljalt“ muuseumi toodud, on peetud autentseks ehk „rahvaomaseks“.

2. Objektiivsuse küsimus, st kas ühe allika informatsiooni vaadeldakse kõigist tema „puudustest“ hoolimata kui tegelikkust iseenesest või tuleb teda võtta kui vastuoludeta ütlust tegelikkuse kohta. St kuivõrd allika tegelik sisu on piiratud subjektiivsete tendentsidega. Nt 19.sajandi rahvaluulekogusid mõjutanud üldine vaimuajalooline tagapõhi (teatud motiive ülehinnatakse, teatud motiive alahinnatakse - nt sajandivahetuse muutused kajastavad laulud. Analoo: elulugude avaldatud kogud, kus tänapäeva ühiskonna kriitika on välja jäetud). Seotud autentsuse küsimusega.

NB! Objektiivsuse küsimust autentsuse mõttes ei tohi segi ajada objektiivsuse ja subjektiivse vastandusega. Nt kui inimene räägib oma elust, siis tema subjektiivne nägemus mingist ajast (sh hinnang sellele ajale) on täiesti subjektiivne (subjekti keskne), kuid täiesti autentne. Kui see hinnang läheb nõ ametliku ajalookirjutuse hinnangust lahku, siis ei saa teda „mitteobjektiivse“ pähe lihtsalt „allikakriitika mõttes“ välja visata. Traditsioonilises ajalookirjutuses on objektiivsusel teine tähendus, seda samastatakse „neutraalsusega“ (ka tavamõistes levinud). See ei ole kriteerium, mida saaks enamustele etnograafilistele allikatele kohandada. Objektiivsuse all on mõeldud ka „meediumist vabastatud“ informatsiooni kättesaamist (nt sellisest eeldusest on kantud Kõresaare varasem artikkel küsimuskava meetodist 1995 (viide kursuse kirjanduse loetelus): kasutada sotsiopsühholoogia meetodeid, et jõuda „alateadvuseni“).

3. Representatiivsuse küsimus: kultuuri- ja sotsiaalteaduslikust aspektist oluline kriteerium. Kui etnoloogia tahab kultuurinähtuste analüüsi teel tunnetada üldisi kultuuristruktuure, siis peab ta tahes tahtmata tegema valiku kultuurinähtuste paljususe seast. Valik, mille ta teeb, peab olema (kultuuri/grupi suhtes) esinduslik - representatiivne. Probleem, millele etnoloog peab oma uurimuse allikat valides suutma vastata, on: milleks representatiivne? See on teoreetiline küsimus. Etnoloogia on oma ajaloo jooksul välja arendanud rea suundi: ajaloolise, ruumilise, sotsioloogilise, psühholoogilise, funktsionaalse, fenomenoloogilise. Eri suundade jaoks võib representatiivsuse küsimus avaneda erinevalt, sest nad mõistavad kultuuri erinevalt, oma uurimisülesandeid erinevalt ning tegelikkust erinevalt. Tänapäev pole etnoloogiline meetodiõpetus suutnud sellest summast tervikut kujundada. Üldiselt pole representatiivsuse aste ainult faktide võrdlusega määratav, representatiivsus on kirjeldatav suhete kaudu ning avaldub iga küsimuseasetuse puhul erinevalt. See tähendab, et mingi nähtuse representatiivsus on olemas ainult mingi mudeli suhtes, mis ühendab tema järgi orienteeruvate uurijate teadustegevuse. Mudel ei vähenda esinduslikkuse aspektide mitmekihilisust, aga ta korrastab neid tähtsuse järgi ning määrab nii, mis on representatiivne. Kõige tavalisim esinduslikkude mudel on aeg, koht ja sotsiaalne kontekst, st allikas (nt lugu) tuleb dateerida (millal jutustati), ruumiliselt määratleda (kus jutustati) ning sotsiaalselt määratleda (kes jutustas). Aga teistsuguseid küsimusi küsivad etnoloogid väärtustavad representatiivsust ka veel nt loo funktsiooniüksikute jutuliikide, jutuvaramu (sotsiaalse) ulatuse suhtes, aga ka loo kogumise situatsiooni suhtes. Üldiselt vanema etnograafilise ainese kohta saab öelda, et nende kogude koostamisel (olgu see jutukogud või esemekogud või etnograafiliste teadete kogud) lähtuti ainesest. Koguti võimalikult palju võimalikult mitmekesiselt ja võimalikult kõikidest kohtadest (topograafiline representatiivsus). Üsna vähe päriti jutustamise või eseme kasutamise situatsiooni kohta; otsiti vana ja anti konservatiivsele liiga suur kaal.

See ei tähenda, et me ei saaks vanasti kogutud asju enam kasutada teaduslikus uurimistöös. Allikakriitika ülesanne on tuua välja allika plussid ja miinused, st allikat võimalikult mitmekülgsest analüüsida ning kindlaks teha milliste küsimuste puhul on ta kasutatav, mis tingimustel ja kuidas. Allikakriitika ei tohi olla ainult kitsale objektiivsusele suunatud: ainult küsida, kuidas miski asi millest mõjutatud on, et siis ebavajalik mõju püüda elimineerida. See ei ole võimalik. Samuti ei tohi unustada, et me ei saa tegelikkust reprodutseerida (ei ajaloolist ega kaasaja oma), vaid ainult esitada teaduslikult fundeeritud hüpoteese tegelikkuse kohta. Kui etnoloog loob oma allika ise, siis ta peab samuti lähtuma allika kasutatavusest hiljem ning andma kaasa võimalikult täpse allikakirjelduse: eesmärk, tema küsimused, millele keskendus, kus, millal, kellega, kontekst -ehk: mis tingimustel allikas loodi (samu küsimusi saab küsida ka juba loodud, kujunenud allika kohta).

Allikakäsitluse muutumisest

Etnoloogia kui teadusdistsipliini ajaloo alguses oli valdav naiivrealistlik vaade, et allikas annab otsest takistamatut infot minevikutegelikkuse kohta. Eesti etnoloogiat kuni 1990. aastateni ning Euroopa etnoloogiat kuni 1970. aastateni iseloomustas positivistlik allikakäsitlus ning piiratud kategooriad allikaid, st

arusaam, et siiski mitte kõik ei saa olla kultuuriuurimises allikas. Allikakriitika eesmärk oli elimineerida subjektiivne "müra" minevikule "objektiivseks" ligipääsemiseks, seega nt allikad, mille subjektiivsuse aste oli kokkulepitult suur (nt mälestused; aga mitte etnograafilised kirjeldused, mis põhinesid paljus mälestustel, aga olid etnograafide ülestähendatud, mis funktsioneeris tolaegse teadusliku mõtte jaoks omamoodi objektiivsuse filtrina), kasutati pigem illustratiivses funktsioonis. Samuti arvati, et mõned allikad (nt esemed) annavad otsemat ligipääsu tegelikkusele; see juures ei arvestatud aga kogumiskonteksti (vrd 2. teema Ese kui allikas). Ka oli tähtis uurijaneutraalsuse idee –oluline on palju koguda, teooriaid kui mõtlemisraamistikke peeti praktikast eemalseisvaks.

Euroopa etnoloogias hakkab 1970. aastatest ja Eestis 1990. aastatest välja kujunema hermeneutiline allikakäsitlus, mis põhineb arusaamal, et tegelikkus on sotsiaalselt konstrueeritud ning et allika suhe kujutatavasse reaalsusse on n.ö zhanripspetsiifiline – selle spetsiifika kaasamine analüüsi on oluline edasiminekuks. Ka on lisandunud arusaam, et allikas ütleb eri tasanditel midagi erinevate tegelikkuste kohta (st allikas ise on reaalsus, ta kujutab mingit reaalsust, ta on loodud mingis reaalsuses jne).

Ese allikana

Loeng: Ese allikana

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Raamat: Ese allikana

Printja: Ene Kõresaar

Kuupäev: neljapäev, 23. august 2012, 14:36

Sisukord

[Taust 1: materiaalse kultuuri uurimine](#)

[Taust 2: Esemuurimise paradigmad](#)

[Evolutsionistlik esemuurimine](#)

[Difusionistlik esemuurimine](#)

[Funktsionalistlik ja strukturalistlik esemuurimine: ese kui vahend ja tegevus](#)

[Tarbimine ja esemuurimine](#)

[Kokkuvõtvalt pöördest materiaalse kultuuri uurimises](#)

[Esemuurimise allikad](#)

[Kuidas eset – objekti – käsitleda? Esemuurimise kriteeriumid](#)

[Esemekogud \(ERM\) ja nende loomise kontekst](#)

[Esemete kogumise viisid](#)

[ERMi esemekogude süsteem](#)

[ERMi esemekogu probleemid](#)

Taust 1: materiaalse kultuuri uurimine

Mõiste 'materiaalne kultuur' sisaldab kõike inimese poolt tehtud, st inimese poolt valmistatud asju/esemeid, ning rõhutab seda, et füüsilised objektid ning inimeste käitumine on tihedalt omavahel seotud. Esemed on kultuuri osa, mitte ei vastandu sellele. Seega on materiaalse kultuuri uurimine inimestevaheliste sotsiaalsete suhete uurimine selle kaudu, kuidas inividid konstrueerivad oma materiaalselt ümbrust. Selline materiaalse kultuuri definitsioon on suhteliselt uus. Selleni jõudmiseks tuli ületada tugevasti kinnistunud kultuuridihhotoomia, mis arenes välja 19. sajandi algul ning mõneski valdkonnas on siiani käibel. Tegemist on binaarse opositsiooniga materiaalne versus vaimne kultuur (Günther Wiegelmann, Saksa etnoloog):

- Materiaalne vs vaimne, intellektuaalne
- Esememaailm vs verbaalne kultuur, kirjandus
- Tsiivilisatsioon vs kultuur

- Töö, sundus vs vabadus, tahe, looming
- Argielu vs pühapäev, pidu, ilu
- Loodusteadus/majandus vs humanitaarteadused, kunst
- Materialism vs idealism

Selline binaarne vastandus on kindlasti liiga lihtne kompleksse reaalsuse jaoks; see keskendub ainult materiaalsele objektidele, mitte protsessidele ja käitumisele. Vaimne ning materiaalne kultuur ei tohiks olla lahutatud, sest iga artefaktis juba definitsiooni järgi mentaalsus (artefakt = arte - kunstlik, factus - tehtud).

Wiegelmann binaarsest opositsioonist siiski lahti ei ütle, vaid isegi soovib praktikalistel ja empiirilistel eesmärkidel opositsiooni materiaalne (käegakatsutav) vs immateriaalne. Miks see siis hea on? Võimaldab:

- näidata tootmise, töö, materjali jms erinevaid tingimusi
- teha seega töö, materjal jm niisugune mõõdetavaks
- muuta nähtavaks, käegakatsutavaks ja mõõdetavaks tootmise/valmistamise ja kasutamise kestvus ja tihedus
- ning nende tulemus
- materiaalsed asjad on olemas tavaliselt inimeste põhivajaduste (nälg, külm jmt) rahuldamiseks (mis tähendab, et seotud immateriaalsega on a priori olemas).

Wiegelmann toob välja ka teise binaarse opositsiooni: materiaalsed objektid vs tegevus (actions), sest

- esemed/objektid on selgelt defineeritavad, tegevus mitte nii väga
- esemeid on kergem mõõta ja kirjeldada
- esemeid on võimalik dokumenteerida ja koguda, tegevuse puhul on see raskem (võimalik visuaalne dokumenteerimine nt viimasel ajal)
- esemeid on võimalik muuseumides säilitada, tegevus kui selline ei ole säilitatav.

Kultuuri jagamine kaheks (teineteist välistavaks) pooluseks on ka põhjus, miks (rahva)kultuuri uurimine on kõikjal mitmeid kümneid aastaid keskendunud esemetele kui materiaalsele objektidele ning jätnud inimeste ja esemete vahelised suhted tähelepanu alt välja. Wiegelmanni ideid tuleb vaadelda nende esitamise, s. o 1960. aastate lõpu ja 1970. aastate saksakeelse Volkskunde (rahvateaduse) kontekstis, mida iseloomustavad diskussioonid rahvakultuuri olemuse, selle uurimise võimaluste üle ning etnograafiliste atlaste koostamise lõpufaas. Wiegelmanni soovitatud dihhotoomia omab aga ainult historiograafilist väärtust, sest see välistab materiaalse objektide "taga" olevad ideed, väärtused ja arusaamad.

Hilisema, holistliku kultuurikäsitluse järgi on igas kultuurisüsteemis vähemalt kolm kategooriat:

- materiaalne maailm (nähtav: artefaktid, esemed, asjad)
- käitumine, tegevus, toimingud
- ideed, väärtused, uskumused (nähtamatu)

Eseme allikaks "tegemine" peaks toimuma selles kultuurisüsteemis: eseme füüsilised ja visuaalsed omadused - eseme funktsionaalsus ja selle muutumine - ese väärtussüsteemis.

Taust 2: Esemuurimise paradigmad

See, kuidas uurija tunnetab eset kui allikat, sõltub tema teoreetilis-metodoloogilistest "prillidest". Erinevad esemuurimuslikud paradigmad rõhutavad esemete erinevaid omadusi allikatena. Tänapäevased eseme allikakäsitluslikud probleemid sõltuvad paljus sellest, milline esemuurimuslik mõte kui kaua on mingis uurimisruumis olnud mõjukas.

Evolutsionistlik esemuurimine

Evolutsionistlik kultuuriuurimise mudel põhines oletusel, et kõik kultuurid läbivad sama arengutee - madalamatest kõrgemate vormideni. Seepärast usuti võivat rekonstrueerida oma, lääne kultuuri varasemaid vorme uurides primitiivseid rahvaid, kes polnud oma arengus niisama kaugele jõudnud. Evolutsionistlik esemuurimine oli tugevasti mõjutatud Darwinist ja tema evolutsiooniteooriast. Evolutsionistide jaoks olid

nii kultuurid kui ka üksikud kultuurinähtused on lihtsatest primitiivsetest vormidest keerukateks. Kui nt 19. sajandi evolutsionistlik ehitiste uurija tahtis rekonstrueerida talupojaelamu arengut, siis võttis ta aluseks primitiivsed elamud, mis tollal veel säilinud olid, ning võttis tüpologiseerimise põhiliseks kriteeriumiks ehituse põhiplaani, mille abilarvati olevat võimalik seletada ehitise päritolu ja suhet teistesse ehitistesse. [Tolle aja vaimus püüti seostada ehitustüüpe muistsete germaani hõimude asualaga, taotledes isegi (germaani, skandinaavia, slaavi jmt) "ürgmaja" rekonstrueerimist analoogselt lingvistikaga, mis püüdis omakorda rekonstrueerida surnud keeli].

Evolutsionistlik esemeuurimine oli oma käsitlusel küll ajalooline, aga nende eeldus, et eksisteerib katkematu kontinuiteet, mis võib kesta tuhandeid aastaid, tegi selle praktikas tegelikult täiesti ebaajalooliseks. Kuna mudel oli nii ahvatlev ja tüpoloogiline meetod nii hästi juurdunud ja rakendatav, siis jäid funktsionaalsed ja kontekstuaalsed seosed täiesti tähelepanuta. [Näitekst kui Rootsiajaloolane 19. sajandi etnoloog lõi majatüüpide evolutsionistliku ahela, siis võttis ta aluseks kõige primitiivsemad majatüübid, mis Rootsis "saada": Lõuna-Rootsi popsitared, saamide kojad ja karjuseonnid ning topkis need järjekorda, kus laplaste koda esindas esimest primitiivset etappi, sellele järgnesid popsitare, karjuseonn ning lõpuks ühetoaline elamu jne. Kui need elamud panna funktsionaalsesse seosesse, siis lendab ahel õhku: popsitare on hilisem majatüüp, mis tekkis maatameeste eluasemena 18.-19. sajandi viletsates majandusoludes; ka laplaste koja lihtsus pole primitiivsuse vaid liikuva põhjapõdrakasvataja eluga kohanemise näide.]

Difusionistlik esemeuurimine

Geograafia ja dialektiuringute mõjul tekkis 20. sajandi esimestel kümnenditel (1920.-1930) koolkond, mida tuntakse kultuuripiirkondade uurimise all. Keskne kultuuripiirkondade uurimise probleem on kultuurimuutuste selgitamine kultuurinähtuste geograafilis-ruumilise leviku kaudu. Levik dokumenteeriti ja tuvastati kolmes astmes (ehitiste uurimise näide): 1. esimeses uurimisstaadiumis ehitised tüpologiseeriti vormi, konstruktsiooni, põhiplaani jms järgi; 2. teiseks dokumenteeriti iga üksiku elemendi geograafiline levik empiirilistel välitöödel või küsimustike abil; 3. kõikide elementide levikupiirkonnad kaardistati (kartograafiline meetod). Määrati kindlaks majatüüpide piirkonnad, võrreldi neid teiste kultuurielementide levikuga ning selle põhjal määrati kindlaks nn objektiivsed kultuuripiirkonnad.

See meetod ja probleemistik saavutas Euroopa etnoloogias tohutu kõlapinna: 1930. aastatel tehti esimene ulatuslikuma koostööprojekt rahvakultuuri atlase koostamiseks, mis jäi aktuaalseks pea kolmekümneks aastaks. Erinevate majatüüpide evikut selgitati kliimaerinevuste, loodusvarade, ehitismaterjalide erinevuste, kohaliku majanduse vormide, infrastruktuuri, administratiivsete piiridega, ehitiste konstruktsiooni ja tuleohutust puudutavate seadusaktidega, religiooniga, maksumusega jms.

Kultuuripiirkondade uurimisega arendati peensusteni välja kartograafiline meetod, mis on detailse levikuuurimise puhul kindlasti väärtuslik. Samas tegeldi ainult ühe kultuuridimensiooniga - ruumiga - ning jäeti tähelepanuta materiaalsed objektide sotsiaalne, ajaline ja funktsionaalne dimensioon, rääkimata küsimusest, milline on öieti inimese ja tema materiaalse keskkonna vastastikused suhted. Kartograafiline meetod kombineerituna tüpoloogilisega jäi väga kauaks ajaks kultuuriuurimise ainsaiks ja armastatumaiks meetoditeks [Eestis murdepunkt laias laastus 1980. aastate lõpul, kuigi tugev kulturiajalooline suund oli arenenud juba varem, nt Elle Vunder]. Teadustöö käis käsikäes muuseumitööga, iga üksik objekt oli tähtis, seega meetodid säilitasid oma aktuaalsuse.

Rahvakultuuriatlase projektid Euroopa etnoloogias olid osa ambitsioonist muuta etnoloogia vähem spekulatiivseks ja rohkem täppisteaduseks. Projektiga käis koos äärmiselt intensiivne väli- ja kirjutuslauatöö: ükski kihelkond ei tohtinud jääda läbi käimata, ükski ese klassifitseerimata. Rahvakultuuriatlase periood oli virk teaduslike terminoloogiate loomise aeg - need hõlmasid kõike, põllumajandusriistadest ja talumajapidamise struktuurist kuni mööblitükkideni välja. Kaasnes kindel usk kiirese vajadusse päästa kaduv talupojakultuur - ja seda tehti mõttes lagunenu aitu enne, kui need kokku kukkusid, kogudes ammu unustatud esemeid küüni- ja õuenurkadest. Kui tegemist oli talupojakultuuriga, siis ei tohtinud ükski valdkond kahe silma vahele jääda. Selline töö, mis kahtlemata oli väga vajalik, kujundas tohutult etnoloogide kultuurimõistmise iseloomu (mis oli sõltuv muidugi ka teooriatest ja mõtlemisviisist, millest selline töö lähtus). Etnoloog pidi teadma kõike: adratüüpe ja pisidetaile, väiksemadki käsitööprotsesse, rahvapäraste toiduvalmistamise piirkondlikke eripärasid jne. Materiaalse kultuuri uurimine muutus valdkonnaks, kus primaarne oli (entsüklopeediline) teadmine, mis tähendas, et diskussioon kultuuri ja eseme üle selles lükkus üha enam ja enam tahaplaanile. Tähtsad olid empiirilised uurimused, kuivõrd valged laigud rahvakultuuri atlases ei tahtnud väheneda. Kuni 1960. aastateks jõuti Euroopa etnoloogias dilemmani, kuhu ka Eesti etnoloogia 1980. aastate lõpul - asjad, objektid, leiud, reliktid ummistasid distsipliini ära. Asju, mida tuli õppida identifitseerima ja analüüsima, klassifitseerima ja uurima, oli lihtsalt liiga palju. Samas ei andnud uute asjade läbiuurimine enam olulist täiendust kultuuripilti.

Euroopa etnoloogias järgnes mitu aastakümnet, kus esemeuurimine oli enam või vähem huvisfäärist väljas. 1970. aastatel keskenduti "sotsiaalsele", põhiliselt kogukonnauuringutele interaktsionistliku traditsiooni vaimus. 1980. aastatel oli huvikeskmes "kultuuriline": tähenduste, sümbolite ja märkide süsteemid, mõjutatud semiootikast, strukturalistlikust ja kognitiivsest antropoloogiast. Just huvi kultuuri kui sümboliproduktiooni vastu tõi materiaalse maailma jälle Euroopa etnoloogia huvisfääri ja nüüd mitte enam kui esemelise kultuuri, vaid kui tarbimise analüüsina. Sellel oli mitmeid põhjusi. Üheks põhjuseks oli kindlasti 1980. aastate eripära – "tormised kaheksakümnendad", mil maailmas käratseti ületarbimise pärast. Kultuuriuuriurimise tähelepanu koondus tarbimisele kui identiteedi kujundamise osale: kuidas uus Homo consumens tekib, läbi lööb, end sümbolite abil väljendab.

Funktsionalistlik ja strukturalistlik esemeuurimine: ese kui vahend ja tegevus

Funktsionalistlikud kultuuriteooriad tõstatasid küsimuse kultuurinähtuste rollist ja omavahelistest seostest funktsioneerivas kultuurisüsteemis. Seostatuna küll klassikaliselt B.Malinowski ja A.R.Radcliffe-Browni nimedega, pole funktsionalism selle algusaastatel ühtne ega ühest allikast lähtuv nähtus. 1920.-1930.aastatel ilmus Euroopa etnoloogias üksteisest sõltumatult mitu eseme funktsionaalset uurimust (nt rahvarõivastest M.Bringemeier, M.Hain 1920. aastate lõpul), mis polnud teadlikud B.Malinowski ja A.R.Radcliffe-Browni funktsionalistlikust kultuurikäsitlusest. 1937 avaldas Petr Bogatyrev (eesti k Pjotr Bogatõrjov) uurimuse Moraavia Slovakkia rahvarõivastest, mis, tõlgituna alles 1970. aastatel, avaldas esemeuurimisele suurt mõju. Funktsionalism antropoloogilises mõttes ei juurdunud ka Skandinaavia etnoloogias, pigem täiendas eseme funktsiooni uurimine juba domineerivat vormilist aspekti.

Petr Bogatyrev. The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia. Den Haag 1971. -eristab rahvariite puhul põhimõtteliselt kaht poolt ehk kaht aspekti, kuidas rõivas funktsioneerib:

- kui objekt, asi, ese (instrumentaalne);
- kui märk, sümbol, mis osundab sotsiaalsetele, majanduslikele, kultuurilistele kontekstidele ja suhetele.

Bogatõrjovi uurimust Slovakkia rahvarõivastest saab laiendada kõigile materiaalse kultuuri valdkondadele. Neid kõiki - ehitisi, mööblit, toitu, mänguasju, tööriistu – saab vaadelda või kasutada ülalmainitud kahel viisil, nad kõik võivad olla kas objektid või midagi enam - märgid või sümbolid, mis märgivad midagi muud kui ainult iseennast. Bogatõrjov toob välja rahvarõivaste kolm põhifunktsiooni:

- praktiline ehk instrumentaalne;
- esteetiline (mõlemal juhul funktsioneerib rõivas kui objekt);
- teised funktsioonid, kus ese funktsioneerib peamiselt kui sümbol; neid funktsioone on rõival palju.

Bogatõrjovi järgi on rõiva funktsioonid omavahel hierarhilises seoses, nende koht hierarhiredelil sõltub konkreetsest situatsioonist (nt esteetiline funktsioon on argirõivaste puhul madalamal kui pidulike või religioossete rõivaste puhul).

Kuigi mitte otseste mõjudena, on funktsionalismi teoreetikute ideed, pigem küll nende edasiarendus ja kriitika olnud etnoloogilise esemeuurimise olulisteks lähtekohtadeks. Radcliffe-Browni kultuurikäsitluses on iga tegevuse funktsioon osa sotsiaalsest elust, mis annab oma osa sotsiaalse struktuuri järjepidevuse kindlustamiseks. Toetudes oma sotsiaalse struktuuri kontseptsioonile bioloogilise organismi analoogiale seab Radcliffe-Brown funktsiooni mõistele range eesmärgistatuse piirid. Malinowski seab kultuurisüsteemi terviklikuse vajaduse mõistega. Iga institutsioon või tegevus on suhestunud kultuurisüsteemi, et rahuldada mingit vajadust. Seega kätkeb Malinowski funktsioonimõiste endas kasulikuse ja seotuse printsiipi. Mõlemad keskenduvad kultuurinähtuste tähendusele ühiskonnas.

Siit lähtuvad eseme kui tegevuse osa ja vahendi käsitlemise põhimõtted tänapäeva esemeuurimises. Ese ja indiviidi käitumine on tihedalt üksteisega seotud, esemed on integreeritud meie tegevusse. See suhe loob vastastikuse sõltuvusvahekorra eseme ja indiviidi (eseme kasutaja) vahel. Esemed annavad meie tegevusele tähenduse. Nii on ese osa meie käitumisest (vrd eespool Wiegelmanni ese vs tegevus). Seeläbi sisaldub esemes võimalik tegevusvariant tulevikuks. Esemesse investeeritakse mingi väärtus, ese omandab teatud staatuse. Käsitlus esemest kui tegevuse vahendist võimaldab eset vaadelda lahtirebituna omandamise situatsioonist, teises ja hilisemas kasutamises. Kui ese funktsioneerib sellistel asjaoludel, peab tema vormis ja kasutamises peituma teatud ratsionaalsus, mis põhineb kindlas ajas ja ruumis kehtival normide ja väärtuste süsteemil.

Seega on kultuuri instrumentaalseid ja eesmärgistatud aspekte toonitavad funktsionalistlikud teooriad olnud teadusteoreetiliselt olulised teenäitajad. Etnoloogid on püüdnud inimeste tegevust avaramalt tõlgendada, relativiseerides kultuuri eesmärgistatuse mõistet. Sellega on uurijate vaatevälja tõusnud materiaalse kultuuri immateriaalsed kvaliteedid nagu näiteks kultuuriidentiteeti loov või käitumist struktureeriv võime. Funktsionalismist lähtuv mõte, et esemed ei funktsioneerisid isoleeritult, vaid neid saab mõista ainult kindlas tarbimisseoses on etnoloogia jaoks (taas)aktualiseerinud sotsiaalse dimensiooni tähtsuse. Varasemates esemeuurimustes ei ole sotsiaalne dimensioon olnud eriti oluline. Sotsiaalseid faktoreid olid vahendiks, et seletada esemete vormivariatsioone. Eseme funktsionaalset aspekti on sotsiaalse perspektiiviga kõige rohkem seostatud rahvarõivade käsitlevates uurimustes (nt. A.-M.Nylen 1940. aastatel, S.Svensson 1930. aastatel). Malinowskist inspireerituna on uurijad püüdnud näidata, mida staatuseesemed väljendavad ja milline väärtus on neil funktsionaalses seoses. 1970. aastate lõpul tõstasid Skandinaavia etnoloogid naabriteaduste mõjul küsimuse kultuurikommunikatsioonist kui uurimisaspektist või -vahendist, käsitlemaks kultuurinähtusi uuel viisil (Bringeus, Lönnqvist). Kommunikatiivsest aspektist lähtudes kujutab ese endast sotsiaalsete rollisuhete väljendust, mis vahendatakse mitteverbaalses kommunikatsioonis läbi väärtussümbolite. Sellega seostub sotsialiseerumisprotsess. Inimene, õppides teatud eset kasutama, sotsialiseerub teatud kombe või elustiiliga, mida ese sümboliseerib. Siit alates toimus esemeuurimises pööre eseme sotsiaalsete aspektide poole.

Moodsas etnoloogias tähendab eseme funktsionaalse aspekti käsitlemine eelkõige esemeuurimist tema kasutaja seisukohalt. Funktsionaalne lähenemine lakkas käsitlemast eset tunnustele orienteeritud vaatevinklist, vaid tõstas küsimuse eseme mõttest ja tähendusest tema kasutaja(te)le, sellega seonduva individuaalse ja kollektiivse kogemusemaailmast. Sellega seoses võeti kasutusele "väärtuse" mõiste. Tarbimise ja sellega seotud vahetuse protsessis esemeid väärtustatakse. Eseme väärtuse loob tema vastavus teatud sotsiaalses ja ajaloolises situatsioonis kehtivatele standarditele ja normidele. Eseme konkreetse ajaloolise elukäigu selgitamiseks tuleb uurida esemeid endid, kuna nende tähendused on kirjutatud nende vormidesse, kasutamise trajektooriesse. Nende trajektoorie analüüsi kaudu on võimalik interpreteerida esemeid elustavate inimeste toiminguid ja hoiakuid. Määratledes esemele omistatud väärtuse kaudu iseenda väärtust võib indiviid tarbimisprotsessis kasutada asju ka selleks, et konstrueerida identiteeti, mida ta tegelikult ei oma. Nii käitudes muutuvad esemed kvaliteediks selle asemel, et olla instrumendid.

Tarbimine ja esemeuurimine

Seoses tarbimine probleemistikuga tõusis esemeuurimine taas silmapiirile 1980. aastatel. Esiälgu oli tarbimise uurimine seotud marksistliku ideoloogiaga (Gramsci): tarbimine kui kultuuriline vastuhakk, mis eriti väljendub noorte- ja tööliskultuuris. Niisiis on tarbimise uurimine seotud identiteediuringutega, mis ühtlasi tähendas, et esiplaanil olid teatud kindlad tarbimisaspektid ning teatud kindlate objektide uurimine. Tekkis mõiste "loominguline tarbimine" (*creative consumption*), mis seletati lahti järgmiselt:

- "[loominguline tarbimine leiab aset]...kõigis neis viisides, kuidas noored inimesed kasutavad, /.../, "inimlikustavad" ning annavad tähenduse neid ümbritsevale elu- ja sotsiaalsele ruumile, avaldub erakordne sümboliline loominguilisus. See avaldub nende riietumise stiilis, rõivaste valikus, muusika, TV, ajakirjade valikus ja kasutamises, magamistubade dekoratsioonides, noorte subkultuuride rituaalides nagu kohtamised, sõprus, tants jne" (Löfgren 1997).

Siit nähtub, et esialgu tekkis mõiste "loominguline tarbimine" vastukaaluks kahele levinud arusaamale, et 1. loominguilisus on ressurss, kultuuriline kapital, mida omab ainult eliit (kunstnikud, kirjanikud, intellektuaalid); 2. tarbimine on jõud, mis teeb inimesed passiivseiks ning nende elud üksteisest eristamatuiks. Tarbimise ja "loominguilisuse" tõusmisega kultuuriuurimise tähelepanu alla saavutati esemeuurimises rohkem tegevusekeskne (action-oriented) uurimine (st mida inimene oma materiaalse keskkonnaga teeb ja miks).

Kokkuvõtvalt pöördest materiaalse kultuuri uurimises

Viimase paari aastakümne jooksul on etnoloogia huvisfäär üha enam nihkunud eelindustriaalselt ühiskonnalt industriaalsele ja postindustriaalsele ühiskonnale. Paljude etnoloogide huviks on uurida omaenda aega, nad on jätnud ajaloolise rekonstruktsiooni ning interpreteerivad lähimineviku või tänapäeva kultuuri ja ühiskonda. Kõige lihtsamalt öeldes:

- enne - tööstus ja kaubandus, maa ja külaühiskond, töökeskkond, tootmine;
- nüüd - vaba aeg ja igapäevaelu, linn ja linnaelanikkond, keskklass.

Selle tulemusena on etnoloogid hakanud küsima uusi küsimusi. Varem oldi huvitatud eelkõige esemete vormist ja konstruktsioonist, nüüd keskendutakse enam esemete tähendusele, sümbolilisele väärtusele, esemetega seotud individuaalsetele mälestustele. Inimesed, kellega ese seotud on, ei ole enam valmistajad-käsitöölised, vaid omanikud ja kasutajad ehk tarbijad. Oluliseks on muutunud sümbolilised, emotsionaalsed ja kognitiivsed aspektid. Esemeid käsitletakse kui sotsiaalsete suhete ja kultuurikategooriate kandjaid. Tähenduse uurimine on nüüdisaja uurimistöös muutunud fundamentaalseks.

Muutunud on eseme roll uurija jaoks: ta ei ole enam esmane allikas, sest uute küsimuste valguses ei suuda ese anda infot iseenese kohta. Ese ei peegelda iseenesest nende inimeste mõtteid, kes on seda eset valmistanud ja kasutanud. Idee ja selle materiaalse väljenduse vahel on keerulisem suhe kui üks ühele. Üks materiaalne vorm võib sisaldada mitut sõnumit, analoogselt keele ja lingvistilise märgiga, kus vormi ja tähenduse ehk tähistaja ja tähistatava vaheline suhe on arbitraarne. Selle asemel kasutatakse kirjalikke ja suulisi narratiive.

Need muutused nii uurimisobjektide kui uurimisprobleemide vallas on seotud teooriate jameetodite muutumisega. Objektivistlikud ja ratsionalistlikud seisukohad, mida esindasid nt sellised tugevasti juurdunud suunad nagu difusionism ja funktsionalism, on asendunud fenomenoloogilise käsitlusega, mille põhiline meetod on hermeneutika. Fenomenoloogilise traditsiooni põhiidee on, et me ei tunneta reaalsust sellisena, nagu seetegelikult on. Kõik filtreerub läbi meie meelteaparatuuri. Mõistmine saab toimuda ainult läbi taju. Me interpreteerime seda. Tõlgendusviis sõltub meie varasematest kogemustest ja maailmanägemisest. Seega ei ole reaalsus fenomenoloogilisest seisukohast inim mõistusele kättesaadav. Ka teaduslik uurimistöök ei saa kontsentreeruda reaalsusele nagu see on, vaid peab keskenduma reaalsusele nagu see tundub subjektile. Võib öelda, et reaalne on see, millise tähenduse subjekt omistab oma keskkonnale, sest selle keskkonna tajumine on see, mis saab käitumise ajendiks, mitte keskkond ise, st selle asemel, et koguda empiirilisi vaatlusandmeid, tuleb püüda aru saada, kuidas subjektid reaalsusest aru saavad. See mõistmine baseerub interpretatsioonil, mitte aga empiirilistel avastustel. Oluline on indiviidi tõusmine uurimisprobleemaatika keskpunkti.

Traditsioonilise allikakriitika seisukohast tõstatub fenomenoloogilise uurimise puhul tõsine kontrollitavuse probleem. Ka esemeuurimises, mis peaks ometi materiaalne ja käegakatsutav olema, keskendutakse valdavalt mitte-materiaalsetele aspektidele. Hüpooteeside paikapidavust ja tõestatust on raske kontrollida. Kõik on interpretatsioon, uurija interpreteerib seda, kuidas uuritav subjekt interpreteerib maailma. Nii võib üks interpretatsioon välja vahetada teise, ilma et keegi vahet märkaks. Kõik oleneb sellest, milline on uurija arvates parim lahendus, ning sellest, mida antud hetkel nimetatakse "teaduslikult korrektseks".

Erinevus uue ja vana esemeuurimise vahel on suur, eriti, mis puudutab mõisteid "loomingulisus" ja "esteetika". Varasem esemeuurimine defineeris esteetikat rahvakunsti või nn primitiivse kunsti kaudu. Uus esemeuurimine keskendus nt "argielu estetiseerimisele" ning sellega seoses tekkisid mitmed uued teemad nagu nt loomingulistevõimete erinev sotsiaalne kihi ja soo kaupa: kas naised on loomingulisemad kui mehed või on neil argielu estetiseerimisel lihtsalt teistsugused oskused arenenud? Kas ja kuidas mehed ja naised väljendavad oma loomingulisust erinevas vormis, situatsioonides ja ruumides? Kuidas see mõjutab ja on omakorda mõjutatud tööjaotusest ja/või klassierinevustest? Teemaatikas on viimase 20 aasta jooksul Euroopa (eseme)kultuuriuurimises täheldatavad teatud ühtsed (lokaalsete variatsioonidega) trendid, mis väljenduvad probleemiasetustes: ostlemine, mood, interjäär, meedia mõju, esemed kui (klassi-, soo-, rahvusliku) identiteedi tähistaja, esemete "elu" ja esemed narratiivide struktureerijatena (nt esemed, mis märgistavad sümboolselt muutusi inimeste elus, esemed kui nostalgiakandjad jmt).

Samas on ka need suundumused saanud samasuguse kriitika osaliseks nagu varem kritiseeriti positivistlikku esemeuurimist. Eriti selliseid valdkondi esemeuurimises nagu shopping ja turism on kritiseeritud liiga ühedimensionaalse lähenemise pärast: liiga rõhutatakse visuaalset - stiile, tarbimisfantaasiad meedias jmt. Uurimustes domineerib see, mida me näeme, nagu oleks nägemine ainus meie maailma tunnetamise viis. Inimesi - tarbijaid nagu me oleme - kirjeldatakse kui vaatlejaid, kes justkui ei elakski maailmas, vaid ainult vaataks kuskilt selle peale. Kriitikud nõuavad rohkem liha ja verd materiaalse kultuuri uurimisse – materiaalne kultuuri tuleb uuesti materialiseerida! Ses suhtes on tänapäeva esemeuurimine kurioosel kombel pea samas olukorras kui pool sajandit tagasi: taas on puudu teadmised sellest, mida inimesed ikkagi teevad asjadega, kuidas on struktureeritud nende teadmised ja oskused ning millised muutused siin aset leiavad. Nii nagu siis on ka praegu selle küsimuse uurimine ja kirjeldamine raske probleem. Me teeme iga päev tohutu hulga otsuseid ilma, et me seda eriti teadvustaksime. Väga suur osa meie teadmistest on naturaliseerunud: meil on refleksid, harjumused, rutiin, mida me järgime - see on teadmine, mida me peaaegu kunagi sõnades ei väljenda. Paratamatult on kultuuriuurija aga sõltuv sõnast.

Kuidas siis uurida? Rootsi kultuurianalüütik Orvar Löfgren (1997) pakub välja kaks võimalust:

- uurida läbi eituste - meil on kergem väljendada seda, kes me ei ole;
- kasutada põlvkondade perspektiivi - nii on võimalik uurida õppimise protsessi. Iga põlvkond läbib protsessi, kus osad teadmised ja oskused muutuvad tarbetuks, need unustatakse ning omandatakse uus kompetents.

Esemeuurimise allikad

Esmane esemeuurimuslik allikas muidugi ese ise. Lisaks suulised, kirjalikud ja pildiallikad: mälestused ja jutustused esemetest, arhiiviallikad, fotod, graafilised lehed jmt. Ese kui allikas argielus igal pool olemas (keskmise "lääne" inimene omab umbes 10 000 eset, on esemeuurijad kindlaks teinud). Kaasaja-uurimus saab nendele toetuda (vrd nt Kannike, Kodu kui kultuuriloomine, 2002). Ajaloolised esemed on privaatomanduses, eelkõige aga struktureeritud vormis muuseumites. Muuseumides on esemed peamiselt dekontekstualiseeritud vormis näitusel või kogudes. Kogude struktuur lähtub koguja või teadlase otsusest, mis tähtsus ja tähendus esemel on.

Allikakriitika nõue nr 1: eset ja kogu peab käsitlema tema "tekkekongekstis". Mis otsused on kogu loomise taga, kui representatiivne on ses valguses kogu ise. Kogude loomine on alati seotud ajastule iseloomulike ühiskondlike väärtustega ja seda peab arvestama. Eriti vanemad kogud pole loodud mitte arvestades teaduslikke kriteeriumeid, vaid isiklike eelistusi.

Tihti on esemeid käsitletud kui allikaid idealiseeritud (vahetu "ligipääs" kultuurile). Ja sest aspektist on idealiseeritud ka eseme ja tema tähenduse vahelist suhet (nagu oleks see üks). Aga tähendus on subjektiivne ning ühiskondlik. Sestap tuleb analüüsil eristada eset ja tähendust ning näha neid dialektilises suhtes.

Ese kui allikas tahab siiski juurde palju muud infot, olgu see siis suulises, kirjalikus või pildivormis:

- ajaloolised arhiiviallikad (testamendid, pärandinimekirjad, inventarid). Kuna need on nimekirjad, siis on info esemete kohta sääl enamasti kuiv ja fragmentaarne, infot esemete välimuse ja teiste omaduste kohta väga vähe. Seega vastavad sedasorti allikad ka vaid teatud küsimustele: elamu struktuur, kultuuriinnovatsioonid, diffusiooniprotsessid, riietumiskäitumine, ehted ja sotsiaalne struktuur.
- nn egodokumendid (kirjad, päevikud, elulood, mälestused). Pigem kvalitatiivne kui kvantitatiivne allikas (erinevalt inventaridest). Inimese materiaalne maailm, esemete subjektiivne tähendus.
- intervjuud. Saab ise esemete kohta küsida: kasutusala, tegija. Palju kasutatud muuseumikongekstis siis, kui saab selgeks, et teatud esemete kohta on vähe infot (Eestis seotud Etnograafilise Arhiivi loomisega). Intervjuu ja muude välitöömeetodite allikakriitikat kasutada: kuivõrd sobilik on küsimustik uuritava probleemistikuga, uurija osa allika loomises, teadustraditsiooni osa allika loomises jne. Ei tohi võtta lihtsalt sõnasõnalt.
- pildimaterjal. Fotod (topeltallikas, sest fotod on ise 'asjad' – või vähemalt olid enne digitehnoloogiat ©). Allikakäsitlus väga erinev alates puhtalt illustratiivsest funktsioonist kuni kompleksse visuaalse analüüsini.

Palju erinevate allikate võimalusi esemeuurimises ning seetõttu eelistatud kombineeritud allikakäsitlus, kuivõrd ükski allikas üksikult võttes ei ole piisav. Oleneb uurija küsimuseasetusest.

Kuidas eset – objekti – käsitleda? Esemeuurimise kriteeriumid

Esemeuurimise kriteeriumite all pean silmas teatud uurimisküsimuste korrastatud sõnastamist, millega ühtlasi luuakse põhimõtted allika korrastatud käsitlemiseks.

1. Materjal: määrata ära, millisest materjalist (-dest) on ese tehtud, mis materjalid algselt, millised eseme muutmisel/parandamisel juurde tulnud. Kuidas on ese valmistatud. Mõningatel juhtudel võib tekkida vajadus välja uurida, kuidas mingi materjal ise on saadud (st kuidas nt toormaterjali on töödeldud) jne.
2. Ese kui asi: konstruktsioon, dekoratsioon, esteetiline väljanägemine.
3. Eseme valmistamine: kuidas ese on toodetud (üksiktoode, seeriaväljaase, kodutööndus, käsitöö,

töökoda, manufaktuur, vabrik; sellega seotud (õpilased, perekond, tsunft, ettevõtja vmt), palgad ja hinnad

4. Valmistamise kontekst: tootja ja tarnija konteksti uurimine, kontaktid jmt.
5. Ajadimensioon: eseme vanus ja kasutamisega, kuidas on musealiseeritud (privaaitselt või institutsiooniliselt), muu kontekst, et kas on nt mälestusesemed.
6. Järjepidevus ja muutumine: kas tegemist on mingi traditsiooniga, kas eseme vorm/dekoor/vmt on kuskilt "üle võetud" (alt/ülalt) vmt
7. Sotsiaalne miljöo: sotsiaalsed erinevused esemetega ringi käimisel/esemete omamisel jne.
8. Eseme valmistaja ja kasutaja sugu, sotsiaalne staatus: vrd eelmine pn
9. Eseme erinevad funktsioonid: kes kasutab (institutsioonid, sotsiaalsed kihid, grupid, subkultuurid); argine või prestiihifunktsioon (palju sõltub sellest ka, kas musealiseeriti)
10. Eeskujud ja kujundajad: kuidas ruumiliselt on esmed jaotunud, millised on aktsepteeritud esemevormid, kuidas neid vahendatakse (pilt, reklaam, stereotüüp, folklorism, invention of tradition)
11. Tähtsused ja emotsioonid: kuidas midagi kus käsitletakse materjali osas (kunstlik-looduslik, soe-külm, lähedane-kaugel); värvid, moraalsed väärtused ja eristused.
12. Kord ja struktuur: küsimus, kuidas esemed korrastavad meie elu, meie ettekujutused, millised esemed kuuluvad kokku ja millised esemed kuuluvad kuhu; esemed ja ideoloogia, esemed ja ajakäsitlus jne.

Esemekogud (ERM) ja nende loomise kontekst

Eseme käsitlemine allikana lähtub uurimisparadigmadest. Varasemate suundade jaoks oli ese eelkõige kui materiaalne objekt, hilisema jaoks pigem kultuuriliste tähenduste kandja, mis on oluliselt väärtustanud mittemateriaalseid kvaliteete ning nõuab rohkem kontekstuaalseid allikaid juurde. Esemed ise on etnoloogia allikana olnud eelkõige muuseumiesemed. [See ei ole iseenesestmõistetav, ese võib olla allikas ka nn loomulikus kasutamiskeskonnas, ei pea seda inimeselt ära võtma, et temast allikat teha]. Seetõttu on kogumiskontekstid olulised ning kogude kontekst samuti, et küsida nt küsimusi allika representatiivsusest.

Esemete kogumise viisid

1. Aktiivne esemete hankimine praktiliste välitööde käigus (kõige eelistatum; kompleksne - võimalus küsitleda inimesi, pildistada ja joonistada eseme kasutamise ja hoidmise miljöod; n.ö kogumine kontekstis vähendab kola kogumise ohtu ja suurendab kogutava väärtust, kuivõrd on võimalik vahetult hinnata eseme väärtust inimesele, tema "tüüpilisust" teatud piirkonnas jne);
2. Poolpassiivne (põhineb eelinfole - näiteks korrespondendilt - et kuskil on olemas/saadaval see ja see ese või esemekomplekt: nt see mahajäetud talu näide). Niimoodi hangitakse näiteks esemeid kolleksionääridelt või kui keegi tahab mingil põhusel lahti saada suuremast hulgast esemest (kolimised, pärandus jms);
3. Sihtotstarbelised hanked/ostud kergetööstusettevõtelt, tarbe- ja rahvakunstiga või käsitööga tegelevailt firmadelt (nt rahvakunstikoondis "Uku") või ostetud kauplustest;
4. Passiivne - oodatakse, millal tullakse pakkuma.

Kolm viimast moodust alates 1980. aastatest ERMi esemekogude komplekteerimise praktikas valdavad. Tegelikult võib öelda, et (eriti tänapäeva materjali puhul) pole oluline see viis, kuidas esemeid hangitakse, vaid see mida hangitakse.

ERMi esemekogude süsteem

Kõige üldisemalt jaotatakse ERMis esemeid rahvaste järgi. Vastavalt ulatusele ja tähtsusele moodustavad eri rahvaste kogud suuremaid koondkondi, mida on 5:

- A - Eestist pärit või eestlastele kuulunud etnograafilised esemed;
- B - soome-ugri rahvaste aines;
- C - nn muude rahvaste materiaalne kultuur;
- D - nn kultuuriloolised esemed;
- K - kujutava kunsti kogu.

Kõik ühte peakogusse kuuluvad esemed kannavad vastavat tunnustähte ja registreerimisnumbrit.

Esemed on süstematiseeritud kahte kataloogi:

- kohakataloog ehk topograafiline kartoteek - jaotab esemed paikkondliku päritolu järgi;

- süstemaatiline ehk ainekartoteek - jaotab esemed nende otstarbe järgi.

Esemeid puudutavat infot leiab veel nn korjamisraamatutest (välitöödel peetav) ja peakataloogis ehk inventariraamatutes.

Suurem probleem eesti esemete jaotamisel on see, et piiritõmbamine "etnograafilise" ja "kultuuriloolise" vahel on subjektiivne ja suvaline. Sajandi algul oli see selgem, sest valitses üsna kindel arusaamine, mis on etnograafiline.

ERM kunagine juhatuskiri korjajatele eristab neid järgmiselt:

- etnograafilised on asjad, "mis kujutavad pääasjalikult lihtrahva ja vanemate aegade elu, olu ja kombeid";
- kultuuriloolised on asjad, "mis aitavad meile pilti luua meie maa kulturalisest edenemisest, mis kõigepäält temas tarvitusel olnud hoonete ehitusviisides, kunsttööstuse toodete, see on eriaegade mööblistiilide ja mitmesuguste tarbeasjade kuju ja kaunistuste iselaadsuses ennast avaldavad".

Kuni Eesti etnoloogia tegeles eesti traditsioonilise talurahvakultuuriga, oli selge, et just maalt pärit esemed on "etnograafilised". Aja jooksul on mõiste 'etnograafiline' praktikas ähmastunud, aga mõlema kogu sisu võrreldes võib öelda, et üldjoontes on nende eristamise sotsiaalne kriteerium, st, et A kogusse kuuluvad eesti maarahva ning D kogus linnarahva (nii eestlaste kui teiste rahvuste esindajate) esemed. Kui vanemate, 19.sajandist ja sajandivahetusest pärit esemete puhul on selline vahetegemine veel õigustatud, siis mida lähemale tänapäevale, seda mitmekesisemaks esemeilm muutub ja seda raskem on etnograafilise ja mitte-etnograafilise vahele piiri tõmmata. Seetõttu on Heiki Pärdi juba 1990. aastate algul ette pannud, et võiks A ja D kogu lihtsalt ühendada, mis kõrvaldaks hulga pseudoküsimusi ja kahtlase väärtusega tulemused. Aga kogud on väga mahukad ning nende radikaalsemaks ümberkorraldamiseks puuduvad ressursid.

Etnoloogia üldse ja sealhulgas ka Eesti etnoloogia kultuurikäsitluses on alati olnud ruum peamiseks dimensiooniks. Eseme geograafiline päritolu on tunduvalt lihtsamini määratav kui vanus või sotsiaalne päritolu. See tulenes ka etnoloogias (ja Eesti etnoloogias eriti) pikka aega valitsenud difusionistlikust teooriast (vrd esemeuurimuslike paradigmade pt) - põhiline oli jälgida kultuurinähtuste levikut. A kogu kohakartoteegis on põhiline ühik kihelkond ning Setumaa puhul ka tsariaegsed vallad. Algusest peale on nende kõrval olnud ka linnu (Tartu, Tallinn), suuremaid haldusüksusi (maakond) või ka ebamäärasemaid piirkondi (Sõrve, Lõuna-Sakala, Mandri-Eesti). Valdav osa esemeist on jaotatud ajalooliste kihelkondade kaupa ja seda kasutatakse praegugi maakohtadest pärit esemete puhul. Segane on asi väikeste linnade ja alevite puhul - ei või kunagi kindel olla, kas näiteks märkasõna alla 'Vändra' on silmas peetud kihelkonda või (nüüdseks juba) linna. Tihti on asjad lihtsalt pandud ühte katlasse.

ERMi esemekogu probleemid

Pikemas perspektiivis tuleb (Pärdi järgi) välja tuua kolm tendentsi:

- Pidevalt on suurenenud nn passiivne kogumine, st inimesed toovad ise esemeid muuseumi, need võetakse vastu kohapeal, mitte ei tehta sihipäraseid, ettevalmistatud kogumisretki mingisse piirkonda.
- Passiivse kogumistöö tulemusena saadud materjal on ühekülgsem kui välitöödel kogutu. Nn vastuvõtu teel saadakse peamiselt tekstiile ja peamiselt linnadest. Linnaesemete osakaal on viimasel ajal üha suurenenud, kuid mingit sihipärast kogumistööd seal tehtud ei ole.
- Teadmata päritoluga esemete arv on tunduvalt suurenenud. Osalt on see kindlasti seotud passiivse kogumisviisiga: inimene, kes toob, ei pruugi teada. Teisalt kumab läbi muuseumi "päästjamentaliteet": olgu kuitahes väärtusetu (sest seda igasuguse andmestikuta esemed reeglina on), kui on vanavara, tuleb koguda.

Mille suhtes on ERMi esemekogud representatiivsed?

- Eesti traditsioonilise rahvakultuuri suhtes; - sotsiaalse staatuse (talupoeg) ja selle piiris etnilise grupi (eesti talupoeg) suhtes;
- ajaperioodide suhtes (19. sajandi II pool kuni 20. sajandi esimesed kümnendid)

Etnograafiliste kirjelduste arhiiv (EA) ERMis

Loeng: ERM Etnograafiline arhiiv & Topograafiline arhiiv välitööpraktika kontekstis

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Raamat: Etnograafiliste kirjelduste arhiiv (EA) ERMis

Printja: Ene Kõresaar

Kuupäev: neljapäev, 23. august 2012, 14:38

Sisukord

[Välitööd ja ERM etnograafilised arhiivid \(EA & TA\)](#)

Välitööd ja ERM etnograafilised arhiivid (EA & TA)

Etnograafiliste välitööde puhul Eestis tuleb – kui välitöödel loodud ning ERMi arhiveeritud materjalidele keskenduda – eristada välitööde akadeemilist ning muuseumi (resp.arhiivi) konteksti. Teaduslikus mõttes on välitööd tervik, milles üksikuid materjale tuleb hinnata välitööde ja uurija teoreetilis-metodoloogiliste lähtealuste tervikkontekstis. Eesti etnoloogias on olnud traditsioon, et kui välitöömaterjalid ERMi jõuavad, siis nad lahutatakse välitööde tervikust ning arhiveeritakse erinevatesse ERMi arhiividesse ja kogudesse. See praktika tuleneb muuseumi funktsioonist ning etnoloogia määratlemisest Eestis, sh välitööde käsitlemisest kitsalt kogumismatkadena (kus “kogutakse esemeid ja etnograafilisi kirjeldusi” – vt A. Peterson. Varaait. 1986). Tänapäeva teaduskeelde ümber panduna on 1923.a. loodud EA – etnograafilise arhiivi – kirjeldused etnoloogide jt uurijate etnograafilistel välitöödel kogutud etnograafiline materjal [sellele lisanduvad fotod,joonised, esemed jmt].

“Kirjelduste” järgi tekkis vajadus siis, kui teadvustati, et muuseumis on hulganisti esemeid, mille kohta ei ole informatsiooni. Süstemaatiliselt hakati traditsioonilist talurahvakultuuri etnograafiliselt kirjeldama 1921. aastast. Ilmari Mannineni poolt koostatud küsimustike alusel asusid tudengid infot koguma rahvarõivaste, ehitiste ja rahvapäraste käsitööskuste kohta.

EA on üles ehitatud

- topograafiliselt (geograafiline printsiip)
- temaatiliselt

Rõhuasetus traditsioonilise talupojakultuuri aspektidel (üks arhiiv ei tekigi väljaspool teaduspraktikat - vrd Eesti etnograafilise praktika ajaloost sissejuhatava loengu kohustuslikust kirjandusest). EA kirjelduse koostamiseks on läbi aegade olnud küll nõuded vormistuse osas (sh, millise tindiga kirjutada), kuid sisu üle

on otsustanud konkreetne uurija. Siiski "juhib uurija kätt" ajastuomane arusaam, mis on kultuuriuurimises tähtis ning mis on objektiivne kultuurikirjeldus. Kuna enamasti töötati 20. sajandi algusest peale Eestis ühe, positivistliku kultuuriuurimise paradigma raamides, siis on need arusaamad uurija tekstides implitsiitselt, mitte otseselt problematiseeritult olemas:

- Eeldati, et EA kirjeldus peegeldab otseselt uuritavat kultuuri (ehk: nagu on kirjutatud, nii ka on).
- Alahinnati küsitavate küsimuste osa välitöö tulemustes (seega väga harva on viited nt kasutatavatele küsimustikele, kuigi need olid olemas – vt allpool küsimuslehe meetod).
- Alahinnati indiviidi rolli (informandid enamasti anonüümsed või antud vaid talu järgi).
- Etnoloog on EA kirjeldustes autoriteetne, kes teab, kuidas kultuur "on".
- Otsitakse "tüüpilist", mis tähendab üldistustamist ning kõrvalekallete eiramist.

Siiski on teatud dünaamika EA kirjeldustes märgatav, mis peegeldab ka distsipliini "sisu":

- 1930.aa mitmekülgsed kirjeldused
- 1970.aa lakoonilised "tüpoloogiad"
- 1990.aa intervjuude transkriptsioonid.

Topograafiline arhiiv välitööde kontekstis:

Välitööde "kõrvalprodukt", mille täitmist etnograafiliselt alates vanavarakogujatest oodati, kuid millele pole palju rakendust leitud, on välitööpäevikud ERM Topograafilises arhiivis. ERMi algusaastail esemekogu komplekteerimist juhitanud Kristjan Raud nõudis muu hulgas ka korjamispäeviku pidamist, kuhu tuli märkida välitöö marsruut, saamata jäänud esemed, ilmastikuolud, kohalike inimeste suhtumine korjajatesse ja üldised etnograafilised tähelepanekud olmest. TA on süstematiseeritud kihelkondade kaupa.

ERMi kogumisretkede algusperioodil oli välitööpäevik mitmefunktsionaalne, nii matkapäevik kui esimeste uurimisandmete kirjaneku koht. Nõukogude perioodil mängis tugev enesetsensuur oma rolli ning 1980.aa-teks oli välitööpäevik (eriti grupivälitöödel) rohkem nagu "malevapäevik". Kindlasti suurenes etnograafilise praktika jooksul teadlikkus sellest, et välitööpäevik on omalaadne "avalik dokument", st teda kirjutatakse mitte enda, vaid arhiivi jaoks. See omakorda mõjutas, mida ja kuidas kirja pandi. Samas on välitööpäevik oluline täiendav allikas välitööde konteksti retrospektiivseks taastamiseks.

Korrespondentide meetod

Loeng: Korrespondentide meetod Eesti etnoloogias

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Raamat: Korrespondentide meetod

Printja: Ene Kõresaar

Kuupäev: neljapäev, 23. august 2012, 14:38

Sisukord

[Küsimuslehe meetod ning kirjasaatjate \(korrespondentide\) võrgu loomine](#)

[Küsimuskavadest](#)

[Korrespondentide võrk ning KV kui allika kujundamise probleeme](#)

[Küsitluslehe koostamine, teemade valik](#)

[Küsimuste küsimine](#)

[Küsimuskavade levitamine](#)

[Korrespondentide võrgu struktuur](#)

[KV \(korrespondentide vastused\) kui allikas](#)

Küsimuslehe meetod ning kirjasaatjate (korrespondentide) võrgu loomine

ERMi tegevuse algusaastatel kasutati korrespondentide kaasabi esemete kogumisel. Selleks tehti aktiivset propagandatööd ajakirjanduses, koguti põhiliselt üliõpilaste ja kohalike kodu-uurijate abiga. 1914. aastal oli nii kogutud üle 17 000 eseme. 1922. aastast alates hakati rohkem tähelepanu pöörama etnograafiliste kirjelduste kogumisele konkreetsete küsimustike abil. Esimesed küsitluslehed koostas Ilmari Manninen. ERM küsimusleht nr 1 on rahvarõivastest, nr 2 ehitistest ja käsitööst. Esimene kogumistöö viidi nende abil läbi 1923. aasta suvel. Sellega pandi alus ERMi etnograafilisele arhiivile (EA). Alates 1925. aastast hakkas muuseum kasutama maakoolide abi esemete paikkondliku leviku jälgimisel. Koolidele saadeti vastamiseks küsimuskava nr 3 "Mõnede etnograafiliste nähtuste maateaduslik levik" ja küsimuskava nr 4 "Etnograafilisi küsimusi" (1928). Koolidelt laekunud materjalide põhjal koostati esimesed etnograafilised levikukaardid. Edukas koostöö õpetajaskonnaga viis mõttele luua küsimustikele vastuste saamiseks alaline kaastöölise, korrespondentide võrk, mille eesmärgiks oli kohalike asjahuvilistekaasatõmbamine nn etnograafilise teatmematerjali kogumisele.

1931.aasta sügisel avaldati ajakirjanduses Ferdinand Linnuse informatsioon korrespondentide võrgu rajamisest Eesti Rahva Muuseumis ja üleskutse, et sellega liituksid kodu-uurijad, maaharitud, põllumehed

ja käsitöölised. Korrespondentidele saadeti muuseumist küsimuskavad, millele tuli anda võimalikult täpsed vastused. 1932 oli muuseumil 241 kirjasaatjat (neist 155 õpetajat, 42 põllumeest), 1939 oli neid 413, 1995 - 520. Kirjasaatjatel paluti võimalikult täpselt vastata neile saadetud küsimuskavadele, võimalusel kohalikus murdes, ning vajadusel küsitleda ka küla vanemaid inimesi. 1935. aastal töötati muuseumi teadlastepoolt välja konkreetne määrustik, mis andis korrespondentidele ette oma tööks juhised:

- kontrollida kogutud andmete õigsust
- küsida vajadusel „mitmelt kohapealselt objektilt [isikult]“ lisainformatsiooni
- lisada andmed teiste inimeste kohta, kellelt samuti informatsiooni saadi
- märkida ajalised ja regionaalsed täpsustused
- eristada rahvapärased väljendid ja kohalikud nimetused lainelise joonega

Määrustik andis ette ka selged tehnilised juhendid, milliseid töövahendeid kasutada ning kuidas oma vastused muuseumile saatmiseks vormistada. 1940. aastateks oli Korrespondentide Võrgu loomisest seatud eesmärk - leida muuseumile alalised kaastöötajad igas kihelkonnas - väikeste eranditega suuresti täidetud. 1944.aastaks oli side korrespondentidega täielikult katkenud, 1945 alustati korrespondentide võrgu taastamisega. 1940ndatel, tekkis oht, et laialisaadetavatele küsimuskavadele ei tule enam vastuseid. Inimeste paremaks motiveerimiseks hakati korrespondentidele jagama „hea töö“ eest rahalisi preemiaid. 1950.aastate teisel poolel hakkas kodu-uurimuslik töö Eestis taas elavnema, samuti töö korrespondentidega. 1958. aastast hakkas Eesti Rahva Muuseum korraldama ka igaaastaseid materjali kogumise võistlusi kirjasaatjate vahel, mille eesmärgiks sai „seeläbi elavdada korrespondentide tööd, avardada teemaderingi ja kaasata uusi kirjasaatjaid“. Sellise intensiivse materjalikogumisega loodeti kokku panna etnograafiline atlas. Seetõttu olid ka teemad, mille vastu teadlased huvi tundsid eelkõige seotud traditsioonilise rahvakultuuri ning seega „peeti oluliseks pöörata tähelepanu hävivate etnograafiliste esemete ja kaduva teatmaterjali kiirendatud kogumisele eelkõige väljaselgitatud lünkade osas“.

Küsimuskavadest

Kui vaadata ERM küsimuskavu läbilõikes teemade kaupa, siis (vastavalt Eesti etnograafia põhilistele uurimissuundadele) on kõige rohkem küsitluslehti materiaalsest kultuurist ja elatusaladest, samuti rahvapärasest tehnikast. Varasemaid küsimuskavu iseloomustab:

- fragmentaarsus - st mitme erineva valdkonna kohta on küsimuskavas paarküsimust. Nt Rahvateaduslikus küsimuskavas nr 3, 1925 on põllumajandusest 10 küsimust (vanemate adratüüpide tarvitusest kadumine, äkktüübid, millal enam härgiküüni loomadena ei kasutatud, milleks tarvitatakse rõukusid ja sardu, kuidas ropsitilina, millist vikatit kasutati viljalõikusel, kuidas toimus viljapeks, kas võsavikatit veel kasutatakse, kas mesitarusid hoiti püsti või poolviltu ja mispärast nii tehti; siis ehitustest jne);
- detailikesksus - puudutavaid näiteks vaid ühte eset või tehnikat või mõnda muud nähtust: lokulauad, mahl, kaevutargad, südamekujulised sõled, ühest puust õonestatud lootsikud, koduloomade kohitsemine (2), rüüuvaibad, kupuliuad, unkalauad, vokk, lõuguti, linuti, tõrvapõletamine, söepõletamine, lubjapõletamine, vill, lina, nahatöötlemine, ratsutamine jne.

1920.-1930.aastatel oli eesmärgiks koostada ülevaateid (F.Linnus, I.Manninen, G.Ränk), seetõttu oli ilmselt ka küsimus üldisema iseloomuga. Ajaloolis-geograafilisest suundumusest lähtudes (see soome koolkond, mille Manninen Eestisse tõi) olid küsimused suunatud mingi kultuurinähtuse leviku, vormi, sellevariatsioonide ja nähtuse kadumisele.

Alates 1947 muutuvad küsimustikud põhjalikemaks, 1947-1977 antakse välja korduvaid ja üksteist täiendavaid küsimustikke: nt puutööst 3, kolhoosidest ja eri piirkondade ajaloost 4, sepisest 2, elamusisustusest 5, saunadest 2, tähtpäevatoitlustest. Väga põhjalikult on koostatud küsimustikke ehitustest (eri funktsioonidega hoonete kohta 10 küsimustikku), põllutöödest ja -riistadest (17), muud elatusalad, rõivastus, rahvakunst - st kõik need valdkonnad, mis tänaseni on kõige enam läbi kirjutatud. Sellesse perioodi kuulub ka etnograafiliste piirkondade kaardistamine rahvakultuurinähtuste kaupa, seetõttu on ka küsimused geograafilise ja tüpoloogilise iseloomuga (küsitakse mida, millal, kus, milline). See periood on ka intensiivsem küsimustike väljasaatmise aeg.

Alates 1960ndatest aastatest on küsimuskavade koostajad hakanud huvi tundma tolle aja kaasaja nähtuste ja elu kohta. Nii mitmegi tolle aja küsimustiku pealkirjas on kasutatud sõna tänapäev, ning eelkõige on nende küsimuskavade läbi huvi tuntud linnaeluga seotud muudatuste ja kodu- uurimise vastu. Küsimuslehed, eriti just need, mis anti välja kümnendi teises pooles, mis uurisid tolle aja kaasaega ja

linnastumist, olid küllaltki pinnapealsed, keskendunud eelkõige üksikutele faktidele, täpsustavale seletusele ruumi jätmata. Valdav probleemiasetus oli veel vanema talurahva elu uurimisel, näiteks 1963. aastal ilmus terve seeria küsimuskavasid (nr. 90-96) erinevate põllundusega seotud teemade kohta. Jätkuvalt on küsimuste arv ja spetsiifilisus varieeruv, võib leida nii mitme leheküljelisi detailsusteni uurivaid piltidega illustreeritud küsimustikke (näiteks küsimustik nr 90 „Põllundus“), kui ka paari küsimusega üldiseid küsimuslehti (näiteks küsimusleht nr 104 „Tuulamine“).

1970. aastad muudatusi küsimuskavadega uuritavatesse teemadesse ei toonud. Proportsioon toleaege kaasaja ja traditsiooniliste uurimisteede vahel jäi samaks. Formaalne muutus oli toimunud juba 60ndate lõpus, kui küsimuslehti hakati koostama ankeetidena A4 formaadis, kus eraldi lahtrid jäeti vastustele (vt näitena küsimuslehte nr 129 „Aganikud ja küünid“). Selline vorm tingis vastuste kirjutamise samale küsimuslehele, kuhu korrespondentidele omapoolseteks täpsustusteks või märkusteksruumi polnud jäetud. Kümnendi lõpu poole laialisaadetud küsimuskavadest mõned (näiteks nr. 149 – 153) tundsid huvi nii varasemate kui toleaegete inimeste igapäevaelu ja tegemiste vastu, kuid sisuliselt huvitusid küsimused ikkagi talupojakultuuri tavadest ja reeglitest.

1980ndatel ja 1990ndate alguses võib juba märgata suuremaid muutusi küsimuskavade pealkirjades, mis lubab järeldada ka sisulist muutust traditsioonilistelt materiaalse rahvakultuuriga seonduvate teemade juurest lähemale kaasajale. Samas olid paljud küsimuslehed jätkuvalt ankeediformaadis ning vaatepunktiga traditsioonilistel tegevusaladel. Sisus kvalitatiivseid muutusi ei esinenud.

Muutused 1990ndatel toimusid paralleelselt ülejäänud etnoloogiateadusega ka korrespondentide võrgule laialisaadetavate küsimuslehtede koostamisel. Sisuline nihe küsimuslehtedes toimus 1993. aastast, kui ilmus Heiki Pärdi koostatud küsimuskava nr 185 „Kodu ja Pere“, mis on siiani üks populaarsemaid ERMi korrespondentidele saadetud küsimuskavasid. Varasemad traditsioonilise ainelise kultuuri kesksed ning faktipõhiseid vastuseid ootavad küsimused keskendusidki nüüdsest laiemalt inimese igapäevaelule ja ootasid vastajalt pigem jutustava iseloomuga vastuseid, mis põhineksid kirjasaatjate oma kogemusel. Kuna muutunud riigikord ei seadnud enam piire ja tabusid, tekkis võimalus valida uurimiseks selliseid uusi valdkondi ja teemasid, mida varem ideoloogilistel kaalutlustel ei peetud sobivaks. 1990 aastate alguses valitses mõnda aega tunne, et korrespondentide potentsiaali ei kasutata täielikult ära ning argise kultuuri uurimine andis võimaluse tekkinud olukorda parandada. Uute uurimissuundade esilekerkimine etnoloogias laienes ka kirjasaatjatele saadetud küsimuslehtedele, mis võrgu tegevust elavdas ning uusi kirjasaatjaid juurde tõi. Pööre küsimuskavade ideoloogias: enne – välise kultuuripildi uurimine, nüüd - miks see meie kultuur on selline nagu ta on ja mida need inimesed [korrespondendid] sealjuures ise on mõelnud.

Kümnendi teisest poolest muutusid küsimuslehtede teemad peamiselt lähiajalugu käsitlevateks ning nende koostamisel hakati tegema koostööd ka etnoloogia naaberdistsipliinidega. Koostöö aluseks sai ühiskondlik huvi kultuuriliste, poliitiliste ja sotsiaalsete muutuste suhtes ning nendega kohanemise vastu.

Vt ERMi poolt välja saadetud küsimuskavasid [siit](#). Analüüsi, mis on ERMi küsimuskavade suundumus 21. sajandil.

Korrespondentide võrk ning KV kui allika kujundamise probleeme

Järgnevalt teguritest, mis mõjutavad kirjasaatjate meetodil kogutud materjali.

Küsitluslehe koostamine, teemade valik

Korrespondentide võrgu kaudu uuritavad teemad töötab välja ERMi teadusosakond ning need on eelkõige seotud muuseumi uurimissuundade ning ka konkreetsetel teadurite endi teaduslike huvidega. Kui mõni teadur soovib mingisugusel kindlal teemal korrespondentide kaudu materjali koguda, siis arutatakse see läbi korrespondentide võrgu juhatajaga ning võetakse tööplaani. Eesti Rahva Muuseum saadab aastas laiali 1-2 konkreetsete küsimustega küsimuslehte võistlustöök. Kirjasaatjatele pakutakse ka võimalus kirjutada vabal teemal (mis on tihti kõige populaarsem teema, kuna inimesed võivad kirjutada kõigest). Seda võimalust kasutavad edukalt ära inimesed, kes tegelevad iseseisvalt näiteks oma kodukoha või –küla või millegi muu neile tähtsa uurimisega. Ühest küljest võib vaba teema muuseumile anda väga vajalikku ja huvitavat

materjali, milleni iseseisvalt ei oleks jõutud, teisalt aga selline olukord soodustab situatsiooni, kus arhiiv on täis materjali, mida on keeruline kuidagi liigitada: iga korrespondendi töö on erineval teemal, erinevalt struktureeritud ning erineva vaatepunktiga. Nii ei pruugi materjal, hoolimata tema sisust, kunagi jõuda kasutusse, vaid võib kaduda arhiivi tekstimassidesse. Alates 1990. aastatest on soodustatud ka korrespondentide valikulist vastamist ERMi küsimuskavadele, et inimestel jääks võimalus vastata nendele kõige paremineteadaolevat valdkonda puudutavatele küsimustele. Selline vaba lähenemine küsimuskavale annab võimaluse vastajal väljuda küsimustiku poolt etteantud raamidest ning juhtida uurijad jällegi teemadeni, milleni nad ise ei oleks osanud tähelepanu pöörata. Samas tekib taas olukord, kus inimene võib iseseisvalt valides kirjutada peaaegu kõigest (jällegi liigitamise ja leitavuse probleem). Teine probleem on see, et üldisemad küsimused võivad erinevate küsimuskavade raames korduma hakata. Ka korrespondendid ise on ERMi tähelepanu sellele probleemile juhtinud. Samas liitub igal aastal liitub võrguga uusi korrespondente, kes varem esinenud teemadel kirjutanud ning neil võib muuseumile olla väga head ja vajalikku informatsiooni. Korduvuse probleemi on võimalik vaadata nii vastaja kui indiviidi ning teadlase kui konkreetsete uurimistöö eesmärkidega seotud inimese tasandilt. Vastaja kui individ näeb kõige tähtsamana eelkõige ennast ja enda vastuseid küsimuskavale. Uurija, kes koostab küsimuskava vastavuses oma uurimustöö eesmärkidega, ei saa aga meetodika seisukohalt ära jätta üldiseid küsimusi, et luua konteksti oma uurimistööle.

Küsimuste küsimine

Pärast esialgse küsimuskava koostamist vaatavad selle üle ka teised etnoloogid, kes tegelevad või on tegelenud lähedase uurimisteemaga ja on selle valdkonnaga kursis. "Ülevaatajad" on tihti erineva taustaga, mis annab neile erinevad vaatenurgad küsimuskava analüüsimiseks. Viimaste aastate praktikas on hakatud küsimuslehtede koostamisprotsessi kaasama ka teenelisi korrespondente, kellelt loodetakse, et nad oskavad oma elukogemuse põhjal välja tuua neid valdkondi ja aspekte, mille peale uurija ise ei tule. Eriti just Nõukogude Eesti perioodi uurimisega seotud küsimuslehtede juures on korrespondentidelt saadud väga häid soovitusi.

KV-del (s.o korrespondentide vastustel) põhineva uurimuse eesmärkide täitmiseks sobiva materjali saamiseks on oluline küsimuste esitamine, kuna kirjalik küsitlus annab meile materjali, mis on lõplik. Korrespondentide abil kogutava informatsiooni puhul puudub uurijal võimalus vastuse konteksti või saadud vastust ennast hiljem täpsustada.

Probleemid:

- küsimustes kasutatavate ja ajalooperioodide käsitlemise mõistete valik oluline, sest valesti valitud sõna võib kaotada küsimusele seatud eesmärgid, tekib olukord, kus küsimust on võimalik mõista ka teisiti;
- ettevaatlikult tuleb suhtuda ka vastusevariantide lisamisse, kuna see võib välistada korrespondentide tegeliku teadmise;
- KL koostaja peab ise olema kultuurikontekstiga kursis;
- küsimused peaksid olemaid esitatud nii, et ka koostaja ise suudaks neile vastata või vähemasti vastust otsida. ERMi küsimuskavade koostamise puhul pööratakse järjest rohkem tähelepanu just jutustavale ja kirjeldavale suunale, mille puhul vastaja saaks kirjutades pikemalt kasutada just enda elukogemust;
- peetakse oluliseks enam mitte kasutada ankeet- tüüpi küsimustikke, mis lubaksid vastata lihtsalt „ei“ või „jah“. Sellised küsimuslehed ei anna uurijale analüüsiks sisukat tulemust ega loo uurimustööle laiemat konteksti.

Idealis tahetakse luua olukorda, kus küsimus on esitatud neutraalselt pinnalt ega kannu endas nn õige vastuse alatoonit või küsimuskava koostaja endasuhtumist. Kogutud materjali paremaks mõistmiseks on hea ka võimalikult paljude erinevate parameetrite – vanus, haridus, sotsiaalne ja rahvuslik päritolu, religioon jms. olemasolu. Konkreetsete detailsed andmed loovad konteksti inimese enda kohta, mis võib-olla tekstist ei ilmne ning võivad vastata mõnele jutustuse sisesele segadust tekitavale küsimusele. Samuti annavad need kindlama aluse vastuste võrdlemiseks ja analüüsimiseks. Eesti Rahva Muuseumi kirjasaatjate meelepea palub alustada oma vastuste vormistamist just isikuandmetega ning mainitud on ees- ja perekonnanimi, sünniaeg ja –koht, sotsiaalne päritolu, haridus, elukutse, elukoht ning andmete päritolu, mille kohta materjal on kirjutatud. Praktikas varieeruvad nõutud andmed küsimustike kaupa, olles eelkõige seotud konkreetsete uurimusteemade ja -vaatenurkadega.

Küsimuskavade levitamine

Korrespondentide abil materjali saamine on sobiv meetod selleks, et koguda suurel hulgal ja laialdast informatsiooni mõne konkreetse valdkonna kohta. Avaliku üleskutse puhul tuleb püstitatud eesmärkidele materjali saamiseks leida küsimuslehtede levitamiseks õige koht ja viis. Pärast üleskutse avalikustamist kaob selle autoril aga kontroll informatsiooni autentsuse üle - edasine levik toimub esmasest üleskutsest eraldiseisvalt, mis võib viia üleskutse valesti või poolikult mõistmiseni. Seega tuleks igasugune teave, mis on mõeldud eelseisva kogumisvõistluse või üleskutse levitamiseks, väga täpselt läbi mõelda ja sõnastada.

ERMi kindlatest ja püsivatest liikmetest koosnevale kirjasaatjate võrgule saadetakse uued küsimuslehed otse postiga. Uue võistluse väljakuulutamisel kasutatakse informatsiooni levitamiseks avalikku üleskutset, mis avalikustatakse peamiselt ülemaalistes- ja valla ajalehtedes. Vastav informatsioon on üleval ka ERMi koduleheküljel, muuseumisõprade seltsi väljaandes LEE ja voldikuna muuseuminäitustemajas. Uute korrespondentide leidmiseks ei ole need meetodid eriti tõhusad, sest muuseumiga mitte seotud inimene ei pruugi antud võimaluste lähedusse sattuda. Informatsioon, mis peaks teavitama eelseisvast kogumistööst, ei jõua inimesteni, kellel varasem kokkupuude muuseumiga puudub.

Küsi ekskursioonil ERMi arhiividesse, milliseid uusi meetodeid on välja mõeldud küsimuskavade levitamiseks, et muuseumi korrespondentide "rivi" mitmekesistada.

Korrespondentide võrgu struktuur

Korrespondentide võrgule heidetakse eelkõige ette tema kirjasaatjate kitsast sotsiaalspektrit, mis tekitab olukorra, kus ERMi poolt laialisaadetud küsimuskavadele tuleb vastuseid tuhandete lehtede kaupa, kuid need kajastavad ühe kindla vanuselise, sotsiaalse (ja ka soolise) grupi nägemust. Konkreetselt seda probleemi uuritud ei ole, alljärgnevad hinnangud on pärit etnoloogiatudeng Marja Leisk'i uurimistööst ja intervjuudest KV-d kasutavate etnoloogidega 2007.a. kevadel.

Üldjoontes on ERMi kirjasaatjate võrgule ette heidetud:

- ühekülgset soolist struktuuri - valdavalt naised;
- kõrget vanust
- valdavalt linnakogemust

Heiki Pärdi on oma artikli [„Argitriviaalsused ja kultuur“](#) (2001) joonealustes märkustes välja toonud, et ERMi korrespondentidest „ebaproportsionaalselt suur osakirjasaatjaist on naissoost“ ning, et „enamus neist on 70-80 aastased“. Esialgne 1931. aasta ERMi üleskutse korrespondentidele oli mõeldud eelkõigemaa haritlastele, kuid vahepeal toimunud ühiskondlike ja ideoloogiliste muudatustegaseoses on enamus neist tänapäevaks kolinud linna.

Nendel probleemidel on ühelt poolt meetodist endast ja traditsioonist tulenevaid põhjuseid.

- KL on liiga pikad: 1990ndatest aastatest alates on küsimustikud muutunud järjest mahukamaks ning koosnevad keskmiselt viiekümnest jutustava sisuga vastustust ootavast küsimusest, mis omakorda võivad jaguneda veel täpsustavateks alaküsimusteks. Kuna teemade ring, mille kohta küsimuslehed on koostatud, on küllaltki lai, siis võtab ka neile vastamine palju aega. Nii tekibki situatsioon, et just pensionärid, kelle tööpanus on justkui ühiskonnale antud, kuid nad tahaksid endast veel midagi anda Eesti kultuuri lukku, leiavad sobiva aja küsimuslehtedele vastamiseks.
- Aastakümnete jooksul on kujunenud traditsioon, et just vanemad inimesed on ERMi korrespondendid ning seda soodustab ilmselt ka kord aastas muuseumis toimuv kirjasaatjate päev, mil kõik aktiivsemad kirjasaatjad üle Eesti kokkusõidavad. Kokkusaamised - aga ka rahalised auhinnad - on lisamotivatsiooniks.

Tiina Tael, kes on võrgu juhendamisega tegelenud pea 20 aastat, tõi intervjuus ka välja, et igast vanusegrupist kirjutab muuseumile vastuseid küll mõni inimene, kuid tegelikul ton vanuselisel katmata keskkooli lõpust kuni 55-60nda eluaastani. Õpilased, kes oma kaastöid ERMile saadavad, teevad seda tavaliselt oma koolitöö raames või õpetaja juhendamise all. Intervjuudes selgus ka, et õpilaste osavõtt sõltub suuresti teemast ja vastavalt sobivatele teemadele saadetakse siis ERMi korruga terve klassitäie või ühe õpetaja juhendatavate laste tööd, kuid üldiselt jäävad nad sotsiaalsel skaalal ikkagi vähemusse. Peab

arvestama ka seda millega õpetaja lapsi kaastööd kirjutama motiveeris ning mis mulje neil kokkuvõttes sellest jäi. Paljud korrespondendid on/olnud ise õpetajad.

Aktiivsete korrespondentide arv hetkel sõltub ka konkreetsest teemast, sest paljud kirjutavad või lülituvad võrku neile sobiva teema tekkides. Samuti peab inimest või mõnel juhul konkreetset sihtgruppi, kui teema on suunatud mingile kindlale rühmale ühiskonnast, teema huvitama, et ta sellel kirjutaks. Ka peab valitud grupp olema piisavalt suur, et saadud vastustest uurimistööst juures piisaks. ERM KV süsteem on selgelt välja arenenud ning osad küsimuskavad on koostatud arvesse võttes ühe konkreetse sotsiaalse grupi (pensionärid) ülekaalu korrespondentide hulgas. N.ö. töötavad teemad on just need, mis arvestavad kirjasaatjate võrgu sotsiaalse struktuuriga. Korrespondentide võrguga tegelejad näevad uusi ning sotsiaalselt võrku laiendavaid võimalusi seoses uute tehnoloogiate ja interneti kasutusele võtmisega. Ka praegu on kirjasaatjatel võimalus oma töid muuseumisse saata interneti kaudu e-posti teel ning seda võimalust kasutatakse aina rohkem. Samas on elektroonilisel viisil vastajadsuuremalt enamusest just noored inimesed või koolilapsed. Vanematest inimestest saadavad arvutiga oma kaastöid siiski vähesed, vaid need kellel on endal kodus arvutija interneti võimalus. Ühe tulevikuvisionina on välja pakutud kodulehekülje kauduvastamist, mis võiks toimida blogi- tüüpi tehnoloogia või lühidalt kommenteerimisvõimaluse kaudu. See peaks lihtsustama vastamisprotsessi ning võtma vähem aega, mis võiks muuseumi kirjasaatjate hulka juurde tuua ka 30-40aastaseid töötavaid inimesi. Head koostöövõimalus oleks ka erinevate populaarsete portaalidega, mis võiksid samuti tõmmata rohkem tööinimeste tähelepanu ja laiendada sellega võrku.

Probleemid sel puhul:

- küsimusi peaks kindlasti olema vähem ning need peaks olema suunatud rohkematele sotsiaalsetele gruppidele;
- Interneti aktiivsem kasutuselevõtt muudab kindlasti teemadega tegelemise ja vastamise kirjasaatja jaoks lihtsamaks ja kiiremaks, mis võib samas ohustada aga materjali kvaliteeti. Varasem pikem arutlus enne kirja panemist muutuks ilmselt kiirelt esimese mõtte edastamisega, mis ei pruugi hõlmata inimese koguteadmist ja mõtteid uuritava teemal. Meetodi eripäraga tuleb arvestada!
- Kas Sa näed siin veel probleeme / vooruseid?

KV (korrespondentide vastused) kui allikas

KV vastuseid on senises etnograafilises praktikas kasutatud (ebaproportsionaalselt tema suurusega) vähepeamise allikana, sagedamini esmast allikat toetavat materjalina. Põhjus, miks varasemal ajal KV on olnud alakasutatav, võib olla seotud suhtumisega, et KV koosneb ikkagi asjaarmastajate poolt koostatud materjalidest ning teadlased eelistavad sellele pigem Etnograafilist Arhiivi, kui spetsialistide poolt koostatud allikakogumit. 1990. aastatel suhtumine KV materjalidesse muutus kardinaalselt: seotud uute teemadega etnoloogias ning fenomenoloogilise suuna (kogemuste uurimine) ja narratiivse meetodi esilekerkimisega.

KV kui allika informatiivsust mõjutavad lisaks meetodile (küsimuskava, selle koostamine, küsimuseasetuste mõju vastustele) ning võrgustiku sotsiaalsele struktuurile) ka vastajate erinevad oskused kirjeldada, jutustada ja üles kirjutada. Ka meistri vastused oma tegevusala kohta võivad osutada väheinformatiivseteks, kui inimesel puudub kirjeldusvõime [peab arvestama, et nt käsitöötehnikate uurimiseks ei olegi ehk kirjalik küsimuskava kõige sobivam meetod: milleks lasta inimesel jutustada, kui võid jälgida tema tegevust mingi eseme valmistamisel ning see sulle kui teadlasele sobivas keeles ise kirja panna. Või küsida, kuidas ta teatud võtteid nimetab. Samas mõnikord on kirjalik küsitlus ainus võimalus nähtusi dokumenteerida].

Hinnangud allikale sõltuvad ka uurimissuunast. Sellele vastavalt lähenetakse allikale ka erinevat kriitikat rakendades ja allika erinevaid iseloomu omadusi hinnates. Ajaloolist tegelikkust uurivatele teadlastele annab selliste teemajutustustega tegelemine võimaluse leida materjali eelkõige teemade kohta, mis seotud argiste ja igapäevaste tegevustega, mille kohta arhiivides materjal puudub. [Vt teravat kriitikat mälestustekasutamise kohta ajalooallikana Olaf Mertelsmann. Mälu ajaloo allikana? Vikerkaar 4-5, 2006, 129-135].

Aigi Rahi artiklis „Sündmus eri allikate valguses“ võrdleb küüditatute mälestusi arhiivi- ja tolleaegsete seadusandlike dokumentidega:

- Ühelt poolt on ka ajalooallikana kasutatavad dokumendid koostatud inimeste endi poolt, mis tähendab, et tuleb olla allikakriitiline koostaja subjektiivsuse ja võimalike võltsimiste suhtes.
- Erinevusi võib olla ka ametliku dokumentatsiooni ning tegelike sündmustevahel.
- Teisalt aga on inimeste mälestused individuaalsed, peegeldades vaid tema enda kogemust, mis ei

pruugi olla sarnane ülejäänud samalaadses situatsioonis olnutega.

Korrespondentide vastused on iseloomult mälestused ning siin vaadeldakse „tõe“ küsimust teistsugusel tasandil kui ajaloo annaalide või muude teaduslike materjalidekäsitluste puhul. Tõde mälestustes on seotud sellega, kuidas inimene ise sündmusi ja asju mäletab.

Ajaline distants sündmusega tingib ka selle, et inimese enda mälu võivad seguneda mujalt kuulnud lood, müüdid ja hilisemad arusaamad. Seda viimast arvesse võttes ei pruugi me korrespondentidelt 10 aasta pärast samu küsimusi küsides sama sisuga vastuseid saada.

Teisel tasandil saab teemajutustusi analüüsida just mälu selektiivsuse vaatenurgast, milliseid sündmusi ja miks mäletatakse. Inimene kujutab oma elu läbi isiklikesündmuste ja pöördepunktide, mille kaudu ta endale elu on lahti mõtestanud. Perioodid, mis maailmaajaloos võivad kesta aastaid, võivad teemajutustuses indiviidi jaoks olla kokku võetud ühe lausega ning ka vastupidi. Korrespondentide vastused annavad meile teada seda, mida inimesed peavad muuseumile oluliseks, milliseid lugusid ja kogemusi peavad jagamise vääriliseks ja mille jätavad nad välja. Siin tuleb mängu aja käsitlemine, kuidas on kirjasaatja oma elu periodiseerinud ning millistele ajahetkedele tähelepanu pööranud. Uurija peamiseks vaatepunktiks selles küsimuseson mineviku uurimine läbi olevikus omavahel segunenud mälupiltide. Seega võib korrespondentide vastuste analüüsi juures rakendada eluloouurimise juureskasutatavat aja komplektset käsitlemist (erinevalt pigem ühedimensionaalsest realistlikust mineviku-uurimisest, mis näeb KV olevikust lähtumist allikakriitilise puudusena). Mis ühele puudus, võib teisele olla uurimisallikas. [vt siit edasi loenguteluloolisest käsitlusviisist].

Elulooline käsitusviis ja elulood allikana

Loeng: Elulooline käsitusviis ja elulood allikana

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Raamat: Elulooline käsitusviis ja elulood allikana

Printja: Ene Kõresaar

Kuupäev: neljapäev, 23. august 2012, 14:38

Sisukord

[Elulooline käsitusviis: mida hõlmab?](#)

[Valdkonna määratlus](#)

[Kuidas biograafiline meetod „tekkis“?](#)

[Epistemoloogilised „faasid“ mälestuste käsitlemises](#)

["Mälestuste allikakriitika"](#)

Elulooline käsitusviis: mida hõlmab?

Eesti probleem:

Eluloouurimine - kuidas oleks eestikeelne termin biographical research kohta? Lai valdkond, mis viimasel paarikümnel aastal on väga kiiresti arenenud. Katab ka laia distsipliinide ringi, mis teebki kattetermini leidmise eesti keeles nii keeruliseks. Sotsioloogias võiks eesti kontekstis rääkida lihtsalt kvalitatiivsetest meetoditest, aga etnoloogia ja folkloristika seisukohalt oleks see sunnitud, sest kvalitatiivsete meetodite hulka kuulub ka välitöö, etnograafia, mis on neis distsipliinides traditsiooniline, kui mitte valdav uurimis- ja materjali kogumise meetod. Ka objektikeskne lähenemine ei tee asja lihtsamaks – kõik ei ole elulugu.

Lihtsuse huvides jään eesti keeles termini 'eluloouurimine' juurde mõõndusega, et zhanriliselt ja lähenemistelt on see väga heterogeenne nähtus.

Heterogeensus ei väljendu mitte ainult distsipliinide hulgas ja nende omavahelistes erinevustes, vaid ka biograafiliste allikate ning nende analüüsi viiside metodoloogilises mitmekesisuses.

Näiteks Norman Denzin annab oma „Handbook of Qualitative Research“ (1989) terve rea erinevaid termineid, mis on eluloouurimises kasutuses. Neid termineid kasutatakse samuti erinevalt, aga põhireegel on, et tehakse vahet elu ajaloo ja eluloo vahel (vt ka Riina Reinvelt, Ingeri elud ja lood, lk 20-35):

- elulugu (life story) = inimese enda poolt jutustatud lugu
- elu ajalugu (life history) = uurijapoolne indiviidi elu konstrueerimine/tõlgendus biograafiliste

materjalide (sh inimese poolt jutustatud loo) põhjal.

Selle põhjal jagunevad uurimuslikud lähenemised:

- life story approach – narratiivne lähenemine, tõlgendab inimese elutõlgendust
- life history approach – nn elu-keskne lähenemine, tõlgendab inimese elukogemust.

Valdkonna määratlus

Eluloo uurimise (ka biograafilise meetodi) abil püütakse erinevates distsipliinides selgitada seda, kuidas indiviidide argikogemused muutuvad, kuidas nad ise muutuvat keskkonda tajuvad ja omaks võtavad, kuidas tõlgendavad. Selle tegemiseks tuginetakse erinevatele auto/biograafilistele allikatele; oluline osa biograafilisest meetodist on ise allikate loomine (erilaadset biograafilised intervjuud).

Kuidas biograafiline meetod „tekki“?

Biograafilise meetodi ning eluloolise vaatenurga kujunemist kultuurile ja ühiskonnale on sotsiaal- ja kultuuriteadustes iseloomustatud nn „pöörete“ kaudu: alates 1970ndatest nn kultuuriline ja lingvistiline pööre, millele järgnes narratiivne, biograafiline ja/või autobiograafiline pööre (kulminatsiooniga 1990ndatel). Mis ei tähenda, et alles siis tekkis meetod kui selline. 1920. aastad sotsioloogias (Chicago koolkond) ja kultuuriantropoloogias (Culture and Personality school) (vt ülevaadet Reinvelt, Ingeri elud ja lood, sissejuhatus), 1940. aastate lõpust Oral History (alguses eriti USAs, järgneb Suurbritannia, Itaalia jne).

Eeldused aga selleks, et biograafilisest käsitlusviisist on saanud selline interdistsiplinaarne metodoloogia, loodi 1970. ja 1980. aastatel, kui teaduse (teadusliku teadmise) olemus sellisena küsimuse alla seati: interaktsionalistlikud ja subjektivistlikud käsitlused, sotsiaalne konstruktivism, kommunikatsiooniteooriad, individuaalsete valikute ja tähenduste rõhutamine, teksti ja representatsiooni kriitika, postmodernistlik suurte narratiivide (dominantsed ideoloogiad ja sotsiaalsed teooriad) kriitika, ühiskonnauuringutes muutuse, diversiteedi ja ebakindluse rõhutamine, narratiivi-uuringud (aja küsimus).

Poliitilised murrangud ja pöörded, mis samal ajal aset leidsid, on samuti eluloo uurimist mõjutanud. NSVL ja sotsialismibloki lagunemisega Oral History ja biograafilise meetodi esiletõus nii end. sotsialismimaades kui nendele suunatud uurimustes. Esmane rõhuasetus avalik-privaatse konfliktile ja nn varjatud ajaloole: *survivors'*- elulood (nt GULAG), etnilise, religioosse jmt rõhumise kogemus, repressioonidekogemus, nende kogemuste põlvkondadevaheline pärimus, trauma. Põhirõhk stalinismiperioodil, 21. sajandi alguseks ka nn küpse sotsialismi periood (1960-1980. aastad) – sotsialism kui normaalsus. Oluline (kollektiivse) mälu küsimus.

Kuigi distsipliinide ajalood ja traditsioonid mängivad kindlasti rolli, milliseks biograafilise meetodi rakendused kujunevad, on erinevused siiski märgatavad rohkem distsipliinideülel. Seega on ülevaadet metodoloogilistest probleemidest mõtet anda lähenemiste ja mitte distsipliinide keskselt.

Biograafilise vaatepunkti lähtealused on etnometodoloogias, fenomenoloogias, narratiivianalüüsis, sümbolilises interaktsionismis, diskursuse-teoorias, konversatsioonianalüüsis jne. Vastavalt sellele vaatepunktid:

- keskenduvad nt keelele: kuidas keelt kasutatakse (etnometodoloogia, diskursianalüüs jne), ideoloogiate, retoorika jmt analüüs;
- teine suund tuleneb klassikalisest etnograafiast ning on kirjeldav ehk interpretatiivne suund;
- kolmas suund prioriseerib teoreetilist üldistust, nt *grounded theory* (= põhistatud teooria).

Tavaliselt on piirid nende vahel küllaltki hägusad. Üldiselt siiski suurem erinevus on erinevate „interpretatiivsete paradigmatel“ vahel:

- realistid: induktsioonipõhine, saturatsiooniprintsiip (*grounded theory*), fokuseerimata intervjuud; usaldusvääruse (*reliability*) küsimus oluline;
- uuspositivistid: deduktsioonipõhine (mingi teooria testimine), fokuseeritud intervjuud, valiidsuse küsimus (mille kohta mis ütetus kehtib)
- narrativistid: fakt on sekundaarne, keskpunktis indiviidi unikaalse vaatenurga pideva konstruktsiooni protsess, lugude analüüs, tähelepanu intervjuul kui kahe partneri vahelisel dialoogil teatud reaalsuse struktureerimisel.

Aga ka siin kokkulangevusi ning rakendusviisid võivad mitmel viisil kombineeritud olla ühe uurimuse sees. Reeglina siiski realistid ja uuspositivistid tunnustavad indiviidi-välise reaalsuse olemasolu ja et n.ö fakt on olemas, seevastu narrativistid kipuvad ühese objektiivsuse ideed kahtluse alla seadma ning keskenduvad sellele, kuidas narratiivis ja selle loomes (nt intervjuusituatsioon) toimub konstruksioon, suhestumine ja reaalsuse loomine. Samas ka narrativistid ei sea kahtluse alla seda, et indiviidi subjektiivsuse ja sotsiaalse struktuuri vahel on mingi suhe.

Epistemoloogilised „faasid“ mälestuste käsitlemises

I. Ajaloolased, sotsioloogid ning etnoloogid-antropoloogid, kes avastasid ja taasavastasid mälestuse (eluloo) kui allika, käsitlesid seda väga otsesel moel: mälestused on materjal, mille abil saame teada, mis tegelikult juhtus ühiskonnas (st uurida ajaloolist reaalsust).

II. Rea nn pöörete (vt ülal) tulemusena jõuti tõdemusele, et ükski tekst ei ole süütu, sõltumatu teatud teoreetilistest, kontseptuaalsetest ja tekstuaalsetest raamidest. Me ei näe ega kirjelda midagi vahetult, vaid kõik see „tuleb meie juurde“ ning on samal ajal meie poolt vahendatud sel viisil nagu me parasjagu asju näeme. Postmodernistlik vaade (vabandan äärmusliku lihtsustamise pärast): tõde ei ole, reaalsust ei ole, ei ole olemas ühte ja ainsat viisi, kuidas objektimaailm ning seda tähistav sõnade/märkide maailm seotud on, selle asemel on rida ühtviisi võimalikke tõlgendusi. Ekstreemseim variant: miski ei ole nii nagu seda on kirjeldatud, me võime kirjutada-jutustada mida iganes ning nimetada seda elulooks (sotsioloog J.P.Roos, väga kriitiliselt). Ning tõlgendada seda, kuidas tahame.

III. 1990. aastate keskpaigaks oli vähemalt sotsioloogias ja etnoloogias jõutud arusaamisele, et nn tekstuaalne (poststrukuralistlik) pööre kujutas endast küll huvitavat kriitikat, kuid selle positiivsed (st metodoloogiliselt arendavad) impulsid ei ole alati võrdelised kriitika intensiivsusega. Mis need positiivsed impulsid praktilisele uurimistööle oleksid?

1. teadlikkus eluloo/mälestuse narratiivsusest;
2. teadlikkus autori, 'mina' ning 'reaalsuse' vahelistest kompleksetest suhetest;
3. teadlikkus sellest, et 'mina'-identiteet pole lihtne asi (kontinuiteedi, erinevate perspektiivide, identiteetide paljususe küsimused);
4. autorite ja auditooriumite paljud tasandid;
5. teksti primaarsus, st meie allikas on tekst, mitte elu;
6. tõdemus, et ekstreemsetel juhtudel võib elu lugu (autobiograafia) ise elu kujundada (st et autor elab oma elu nii, et tuleks hea lugu).

Seega postmodernistliku kriitika tulemusena jõuti tulemusena, et autobiograafiat kirjutada resp. elulugu jutustada ei ole nii lihtne kui tundub. Kõik aspektid on problemaatilised: lugu, 'mina', elu jne. Ometi teavad empiirilise praktikaga uurijad (st need, kes intervjuerivad nt inimesi, viivad läbi küsitlusi jne), et elu on „väljaspool meid“ täiesti olemas, et inimesed on seda ühel või teisel viisil võimelised kirjeldama ja seda viisil, et tekib põhjuslik, erinevaid sündmusi ühendav lugu.

IV. Sajandivahetuse uusrealistlik vaatenurk nn empiirilises kultuuriuurimises. Positiivne on postmodernistlikust pöördest 'külge jäänud' refleksiivsus ning teadlikkus, et eluloo loome protsess on väga kompleksne. Samas pole nii pöörast suhtumist jutustatava loo ja selle aluseks oleva elu suhtesse. Autobiograafilist „pakti“ (projekti) mõistetakse siiski nii, et eluloojutustaja tahab rääkida/kirjutada teistele oma elust nagu see tegelikult oli, mis juhtus, mida ta sest arvab. Uusrealistid ütlevad, et kui me seda ei tunnista, siis me võime hakata rääkima autobiograafia lõpust (ja seda mitte poststrukuralistlikus mõttes, vaid ses mõttes, et titt on pesuveega läbi akna lennanud). Samal ajal ei saa tagasi minna vana perspektiivi juurde, et elulugu peegeldab tegelikkust. Asjad ei ole kindlasti sellised, nagu nad (loos) paistavad ning 'tegelikult' võivad nad olla drastiliselt erinevad, kuid – ja see on oluline uusrealistliku suuna puhul – kõik ei ole interpretatsioon. Ja on midagi väljaspool teksti ja representatsiooni, räägitavat ja kirjutatavat maailma. Isegi kui uurija seda tõdemust ei verbaliseeri, on see tema uurimuses immanentselt sees. Püü saada kätte „päris tõde“ – 'objectivity out of subjectivity' (Daniel Bertaux).

Rõhutatakse, et elulood on tõsised tekstid, see ei ole mingi postmodernne kerge mäng identiteetidega, vaid inimeste jaoks, kes oma eludest kirjutavad/jutustavad, on nende elu reaalne, konkreetne, mitte ainult situatiivne või mingi perspektiiviga seotud. Seega uusrealistlik kriitika on suunatud postmodernistliku teoreetilise frivoolsuse vastu: analüüs peab olema konkreetne, ilma vajaduste pole vaja teoretiseerida, sama

käib üldiste/üldistavate kontseptsioonide kasutamise kohta. Selleks, et autobiograafia teooria oleks viljakas, peab ta olema konkreetne. (J.P.Roos) Uusrealistid näevad allika ja reaalsuse suhet nii, et allikas – elulooline tekst – on 'aken' reaalsuse ja vaatleja vahel, ainult et 'aken' ise pole mingil juhul süütu reaalsuse peegeldus.

Uusrealistlik eluloomääratlus: autobiograafiad on olemuslikult tõele orienteeritud narratiivsed praktikad. Tõde on siin mõistetav autori (jutustaja ja 'elu elaja') konkreetsest unikaalsest vaatepunktist. Lood keskmes on elu(sündmused), mõned neist elukäigu mõttes pöördelised, mõned tavalised. Oluline on, et need juhtusid jutustajaga (või nendest informeeriti teda talle usaldusväärsete allikate poolt – elulugu, mis põhineb ainult ajaleheudistel poleks ju ei huvitav ega usutav).

Soome sotsioloog J.P.Roos käsitleb nelja põhimõistet elulugude analüüsil:

1. **kontekst** = eluloo konkreetset tingimused ja tähenduslikud struktuurid, millele autor kas otseselt või kaudselt viitab. Nt et lugu on mõistetav konkreetse põlvkonna ja selle konkreetse ajaloolise ja sotsiaalse kogemuse kontekstis. Adekvaatse konteksti määratlemine on väga oluline (kui mitte keskne) ja samavõrra keeruline. Kontekst on vajalik, et saada pihta lugude tähendustele. Lugude autorid ise pole ilmingimata teadlikud oma kontekstist ega oska seda kirjeldada. Tähenduslik kontekst (kui lugemise/analüüsi võti) võib ka varieeruda: klass, ajalooline situatsioon vmt. Konteksti saab „ette“ luua: määratlema tegevus (sport, seksuaalsus, vanemlus) ja valdkond/väli (töö, perekond, klass, lapsepõlv). Nt nn seksi-elulood: kirjeldatud kogu elukäik läbi seksuaalsuse prisma (lapsepõlv, suhe vanematega, noorusarmastused, abikaasad, lapsed, kontoriromaanid jne). Raskesti määratletavam kontekst siin oleks nt kui üks abikaasa võtab mälestustes teisele kätte maksta jne. Igal juhul konteksti määratlemine tähendab siduda lugu konkreetse sotsiaalse ja ajaloolise reaalsusega. Osa sest reaalsusest on tuletatav loost, osa tuleb konstrueerida laiemalt.
2. **autentsus** = autori eesmärk jutustada oma elust nii otse ja realistslikult kui võimalik. See puudutab ka valitud narratiivseid tehnikaid ja võtteid. Populaarkultuur on tänapäeval siiski valdavalt „realistlik“ ning enamasti elulood ongi suhteliselt „lihtsad“ oma narratiivsetelt tehnikatelt, perspektiividelt ja kavatsuslikelt tähendustelt. Autentsuse mõttes on oluline, et autor teab asju, mis tema minevikus on juhtunud, ning tahab neist rääkida. Ses mõttes on eluloo ja 'mina' suhte üle teoretiseerimine uusrealistlikust perspektiivist tarbetu, sest mida vaja on – 'elukogemust', st autor räägib mitte lugu 'minast', vaid oma isiklikest elukogemustest.

Samas on autentsus kahene konstruktsioon: on jutustaja autentsus ja lugeja autentsus. Võib täiesti olla, et pealispindne ja „halb“ lugu võib mingist aspektist olla vägagi autentne.

Autentsus on lugeja seisukohast vägagi seotud usutavusega, st me ei saa tegelikult lõpuni kindlad olla, et kõik on lõpuni autentne (st lugu ei ole mitte ainult konstrueeritud autentsena, vaid on tõesti tõene refleksioon sellest, mida autor läbi elas). Seos tegelikkuse ja refleksivsusega: lugu on autentne, kui ta on kontaktis elatud tegelikkusega ning kus autor seda suhet analüüsib. Ja mida refleksivsem on lugu, seda rohkem on autori poolt „konteksti sisse pandud“.

3. **suhe tegelikkusega** [*referentiality*] = st kõik, millest ma räägin, on tegelikult ka minuga juhtunud, või neist sündmustest on mulle rääkinud konkreetset inimesed, ma olen lugenud neist päriselt avaldatud kohtadest jne.
4. **refleksiivsus** = on kätkevad loo mitmetasandilisuses, arutlustes ja hinnangutes a la 'kui ma seda oleks teadnud, siis...', 'tagasi vaadates ei olnud see ikkagi hea asi...' jne. St autor ise hindab lugu (ja elatud elu). Ka motivatsioon: autor selgitab, miks ta loo jutustab, miks see talle oluline tundub.

"Mälestuste allikakriitika"

Mälestuste käsitlemisel allikana on mitmeid võimalusi, mis sõltuvad ülalnimetatud epistemoloogilistest tõekspidamistest. Alljärgnev on omaeluloolise materjali allikakriitilise analüüsi mudel Oral history intervjuu kohta käiva kirjanduse põhjal.

Oluline küsimus: mis on tegelikult uurija jaoks allikaks, kui ta on teinud biograafilise intervjuu.

- audiosalvestus või videosalvestus. Mõlemad – kuigi audiovariant rohkem – on juba intervjuu enda redutseeritud variandid, võõrandunud originaal-situatsioonist; ei anna intervjuud üks-ühele edasi, kuigi talt on intervjuukonteksti rekonstrueerimisel palju abi.

- Kirjalik variant intervjuust: suulise muutmine kirjalikuks käib väga erinevatel viisidel alates totaalset transkriptsioonist (mida võib olla väga hull lugeda) kuni „sisu ümberkirjutuseni“. Transkriptsiooni viisist sõltuvaid konteksti rekonstrueerimise võimalused, kuid transkriptsioon tähendab alati muutust. Annab väga piiratult edasi intervjuu atmosfääri.
- Intervjuuprotokoll (Eestis traditsioonipõhiselt nimetatud ka välitööpäevikuks): intervjuerija subjektiivne vaade, tema kogemus intervjuust. Aitab hiljem analüüsida.

Need kolm dokumenti ongi sisuliselt OH allikad. Mis on nende allikakriitiline spetsiifika?

- Autentsuse kriteerium – kontrollida, kas transkriptsioon peab paika, tõlgenduses vajalik salvestuse ja transkriptsiooni vaheline pendeldamine. Eriti oluline kontroll siis, kui intervjuu ja transkriptsiooni on teinud keegi teine (trükivead tähendavad mõnikord ka tõlgendusvigu). Oluline transkriptsioonireeglite kinnipidamine.
- Intervjuukonteksti kirjapanek – iga aspekt struktureerib intervjuud, alates sellest, mis on intervjuerija huvid kuni sinnani, kelle kaudu intervjuu kokku lepiti; on vaja olla teadlik sellest, millised on (olnud) intervjuu tekketingimused. Eriti, kui analüüsitav intervjuu ei ole uurija enda tehtud!. Lisaks analüüsida muu konteksti (poliitilised ja ühiskondlikud sündmused intervjuu „ümber“, intervjueritava eluolu jne).
- Motiivid – mis on jutustatu mõte ning kellele jutustatakse ehk auditooriumitunnetus (intervjuerija ja intervjueritav mõlemad „esindavad“ kedagi intervjuu situatsioonis); „tuleviku-auditooriumi“ küsimus (nt järeltulevad põlvkonnad).
- Jutustaja suhe jutustatavatesse sündmustesse – mitmetasandiline:
 - 1. sündmused ja tegevused, mida inimene ise läbi elas, olgu aktiivselt või passiivselt;
 - 2. sündmused, mida inimene pealt nägi/tunnistas, kuid polnud ise seotud;
 - 3. sündmused, millest ta kuulis omal ajal teistelt;
 - 4. sündmused, millest inimene on saanud teadlikuks mingit sorti kirjanduse kaudu. Igal tasandil erinev suhe inimese tegevuse ja käitumise kontekstiga. Biograafilisest vaatevinklist pole siin oluline mitte niivõrd see, kui „ehtsad“ on olnud inimese seosed mingi sündmusega, vaid see mitmetasandiline analüüs võimaldab ka näidata, kuidas mõjutab selektsiooni kollektiivne pärimus, arvamused ja tõlgendused.
- Arhiveerimiskontekst – allikakriitika osaks on näidata, kuhu ja kuidas on materjalid arhiveeritud. Verifitseerimise probleem: alati pole loodud allikad avalikud ning lugejal pole neid tegelikult võimalik kontrollida.
- Kontrollida intervjuus räägitava tõele vastavust – st võtta muud materjalid (arhiivid) kõrvale. Oleneb küsimuseasetusest, kas see aspekt on uurija jaoks otseselt vajalik. Aga populaarne arvamus, et kui me uurime inimeste subjektiivset vaadet asjadele, siis seda ei pea kontrollima. Subjektiivset vaadet ei kõrvutata teiste allikatega mitte selleks, et tabada inimene valelt (kuigi teatud küsimuseasetused eeldavad, et informandi usaldusväärsust kontrollitakse), vaid selleks, et tema individuaalsus paremini välja tuua. See tuleb välja erinevuse-sarnasuse kaudu. Lisaks annab see võimaluse luua endale analüüsiks võimalikult hea kontekst ning täiendada/korrigeerida ajalisi andmeid, andmeid põhjuste ja taustade kohta. Seda allikakriitilist lähenemist võiks nimetada individuaalse retrospektiivi allikakriitiliseks verifitseerimiseks. Väga aja- ja ressursimahukas ning mitte alati ei anna peenkäsitöö arhiivides soovitud tulemusi. Samas võimaldab – kui ON tulemuslik – siduda indiviidi lugu laiemas sotsiaalse ja ajaloolise raamistikuga.
- Ideoloogiakriitiline analüüs –
 - kuidas mõjutab olevik, millest lähtuvalt jutustatakse;
 - kuidas toimub dialoog mineviku ja oleviku vahel ja tekivad „ajakihistused“ (vrd Kõresaar – eluloosünkretism in Elu ideoloogiad 2005); keele- ja tekstikriitiline analüüs;
 - intervjuerija mõju analüüs, st kuidas viimase küsimused, kommentaarid ja suhtlemisviis, samuti vanus, sugu, sotsiaalne päritolu, uurija küsimustik ja valitud teema on intervjuud mõjutanud.

Visuaalsed allikad ja meetodid

Loeng: Visuaalsed allikad ja meetodid

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Etnograafilised allikad (FLKU.03.023)

Raamat: Visuaalsed allikad ja meetodid

Printja: Ene Kõresaar

Kuupäev: neljapäev, 23. august 2012, 14:39

Sisukord

[Pildianalüüs. Ikonograafiline meetod](#)

[Pildiuurimine: mida küsida ja mis on "rahvakunsti" piirid?](#)

[Pilt kui allikas](#)

[Pilt ja foto kui allikas ja meetod](#)

[Allika ja metoodika probleeme](#)

[Kuidas fotot allikana vaadata?](#)

[Fotoanalüüs](#)

[Fotograafia etnoloogilises praktikas - meetod](#)

[Audiovisuaalne meedia \(film ja TV\) allikana: hermeneutiline analüüs](#)

[Meedia, kultuur ja reaalsus](#)

[Produktid ja tekstid: kultuurianalüütilised küsimused](#)

[Hermeneutiline meediaanalüüs](#)

Pildianalüüs. Ikonograafiline meetod

Pilt üks kesksamaid allikaid ja väljendusvahndeid etnoloogias. Pildianalüüs ise on teoreetiliselt kontseptualiseeritud aga alles hiljuti (1980.aastate alguses Rootsi etnoloog Nils-Arvid Bringéus). Muidugi on etnoloogias võetud abiks nt kunstiajaloo meetodid (ikonograafia/ikonoloogia: piltide ajalooline klassifikatsioon, sisu- ja vormianalüüs, pildi esteetiline väärtus). 100%-selt kasutada seda ei saa, sest ikonograafiline metoodika kunstiajaloo on välja arendatud hilisantiigi, keskaja, renessansi ja baroki põhjal ning eelkõige nn kõrgkunsti analüüsiks. Etnoloogia huvitub/s rahvakunstist (resp. rahvapärasest kunstist) ning siin tuleb vahe sisse. Pilti mõistetakse laiemalt nt seinapildist pildini, mis on esemel kuni graffiti jmt välja.

Pildiuurimine: mida küsida ja mis on "rahvakunsti" piirid?

Etnoloogia tegeleb oma definitsioonist lähtuvalt nn rahvakunsti, triviaalkunsti, massikunstiga. Rahvas on

imaginaarne tervik. Seetõttu oleks esimene küsimus: millised pildid millistes sotsiaalsetes gruppides, kuidas pilte omandatakse, kes neid pilte loob ning mida nad tähendasid omaniku ja kasutaja jaoks?

Üksikute pilditüüpide põhjal saab põhjalikumalt vastata küsimustele piltide loomise protsessist (kes teeb, kuidas, mis printsiibid) ning omandamisteedest (kes müüb, kuidas, kus, kes ostab) – st tootmine ja distributsioon.

Oluline muidugi ka retseptiooni küsimus ehk küsimus piltide kultuurilisest tähendusest: kuidas pildiga ümber käiakse, kuidas seda kasutatakse. Siin ei pea pildi esteetiline väärtus sugugi esiplaanil olema, vaid nende funktsionaalne eesmärk. Teisalt: alati pole need kaks teineteisest lahutatavad ning esteetiline väärtus kasutaja/grupi jaoks on ajastu- ja kontekstispetsiifiline (uurija oma maitse või akadeemilised vahendid seda ei saa määrata). Infot selle kohta, mida pilt võiks tähendada, annab pildi asukoht majapidamises (peab teadma majapidamise sisemist struktuuri ja hierarhiat). Kui uurida pildid “elulugu” (st nt kus ta oma elu jooksul on olnud, millistes ruumides jne), siis selle abil saab samuti tähenduse kohta teada.

Küsimus, millist sõnumit pilt kannab kasutaja jaoks. Esteetiline funktsioon, aga ka pedagoogiline, moraalne, religioosne, mis peab suunama kasutaja käitumist (nt 1920. aastate moraalse sõnumiga tikitud linased seinalinikud ja käterätikud). Aga ka need funktsioonid võivad üksteiseks üle minna, esineda koos. Pildi mõiste ja defineerimine aga uurimislool vältel pidevalt olnud seotud esteetilise funktsiooniga ehk teisisõnu: kunstilisus on olnud kriteeriumiks määratlemaks, mis on rahvakunst. Siin tulevad kriteeriumid nn kõrgkunstist (terviklikkus, originaalsus, autentsus), mis omal ajal on etnoloogilist kunstiuurimis mõjutanud: historitsismi mõjusid, mis tulevad trükitud mustrilehedega, samuti tööstuslike kaupade levikuga toimunud muutusi tõlgendati kui rahvakunsti allakäiku. Eestis 1970-80ndatel käibesse mõiste ‘tarbekunst’ (E.Vunder), mis esteetilisi kriteeriume enam primaarsetena ei rõhutanud (sellegipoolest käibel fraas ‘rahva ilumeel’, aga see on pigem argument kõrgkunsti kriteeriumite vastu; peetakse pigem silmas seda, kuidas esteetilised normid levivad mingites sotsiaalsete gruppides).

Pilt kui allikas

Pildid on etnoloogia uurimisobjektiks saanud mitte sellepärast, et nad on ilusad, vaid et nad on dokumendi kvaliteediga. Nii et teoreetiliselt on võimalik neid “lugeda”. Pärast tihti on pilti “loetud” üsna naiivsel viisil: pilt kui ajalooline dokument, kus eriti problematiseerida pole vaja. Tegelikult peab ka siin, nagu kirjalike ja suulistegi allikate puhul kriitiliselt asjale lähenema. Ikonograafilist meetodit kasutatakse mitte pildi kunstilise väärtuse, vaid just nimelt tema kui infokandja väärtuse väljatoomiseks.

Allikaks “tegemise” tasandid:

1. esialgne kirjeldus = määratletakse elementaarsel tasandil, mis pildil näha on
2. ikonograafiline analüüs = määratletakse pildi konventsionaalne sisu ja tähendus. Tähenduslikud märgid, värvide tähendussisu, elementide positsioon üksteise suhtes (keskel, perifeerias, ülal, all, ees, tagaplaanil, paremal, vasakul). See tuleb paigutada ajastu stiilikonventsioonide konteksti (kuidas teatud teemasid käsitletakse kindlate motiivide abil/kaudu) + teised allikad ja võrdlus tulevad siin mängu, et sisulisi ja stilistilisi stituvusseoseid kindlaks teha (mida on öelnud kunstnik, kirjandus, mütoloogiliste tähenduste sisu, piibel, nt poliitiliste karikatuuride puhul välis- ja sisepoliitiline taust jne jne). Ainult võimalikult maksimaalne informeeritus võimaldab pildi tähendussisu avada.
3. ikonoloogiline interpretatsioon = vaadeldakse pilti kui ajastu märki. Siin pilt kui dokument hakkab avanema: valmistamistehnikate ja -traditsioonide, kunstnike-loojate biograafiatega, aga ka kogu kultuuri- ja sotsiaalteadusliku konteksti kaudu, milles pilt loodi.
 - Küsimusi:
 - kuivõrd on pilt seotud looja persooni ja elulooga?
 - kas see on tellimustöö ja kas tellijast on pildil märke?
 - milline mõte on pildi loomist mõjutanud (teoloogia, filosoofia, seisuslik moraal, sotsiaalne tegelikkus, loodusteadus)?
 - kas pilt on oma ajastuga konfliktis (esteetiliselt printsiipidelt nt) või kooskõlas?
 - kas pildil on ehk mingi eriline ajalooline taust taga (regionaalne, ajastu- või sotsiaalspetsiifiline)?
 - Kas see teos on ehk mõjutanud teisi? Kas teda on kopeeritud, hinnatud, tähelepanuta jäetud?

Pilt ja foto kui allikas ja meetod

Visuaalsel on kahene tähendusväli:

- visuaalne dokumentatsioon, st etnoloog kasutab pildilisi vahendeid kultuuri dokumenteerimiseks (pildistatakse mingit keskkonda, joonistatakse esemeid ja majade põhiplaane vmt);
- keegi teine on midagi pildiliste vahenditega jäädvustanud (nt reisikirjades litograafiad, ajalehe-illustratsioonid, kodused fotoalbumid).

Meetodina on olnud põhiliselt muuseumitöö teenistuses. Eesmärk traditsioonilise rahvakultuuri säilitamine ja dokumenteerimine. Esimese maailmasõja eelne meedioptimism kogu Euroopas, sh Eestis (vrd Pääsuke), aitas kaasa sellele, et rahvakultuuri visuaalselt dokumenteerima ning levitama hakati. See omakorda aitas kaasa rahvakultuuri populaarsuse tõusmisele kodanluse hulgas. Ekspeditsioonidel fotograafid alates teadusliku etnoloogia tekkest.

Allika ja metoodika probleeme

1. Reaalsuse küsimus

Foto puhul on alati toonitatud, et see meetod on reaalsusele kõige lähemal. Seetõttu on fotot kiputud ilma igasuguse kriitikata pidama tegeliku elu peegelduseks. Ka pole fotod allikana just kõige populaarsemad, enamasti toetutakse uurimistöös siiski suulistele või kirjalikele allikatele. Nii on foto jäänud enamasti illustratsiooni rolli. Osad uurijad on arvanud, et põhjuseks, miks etnoloogid (aga ka teised) end fotost on distantseerinud, st pole sellega tihedasti tegelenud, on see, et foto oli nende silmis niivõrd tegelikkuselähedane allikas, et ei vajanud pikemat diskuteerimist ja järelemõttlemist.

1970-80ndatel kunstiajaloolaste eeskujul hakati Euroopa etnoloogias rohkem foto kui allikaga tegelema. [Eestis mitte, siin foto rohkem dokumenteerimisvahend, reaalsuse ja viduaalse pildi vahekorra üle eriti pead ei murtud.] Fotot hakati käsitlema nagu teisi ajaloolisi pildi või ka kirjalikke allikaid. See tähendab, et tõsteti kirjaliku allika "kõrgusele" ning tunnustati fakti, et ka foto, nii "tegelikkuselähedane" kui ta ka ei paista, tahab saada pildianalüüsi. St reaalsus on fotol mitte lihtsalt olemasolev, vaid ikkagi vahendatud.

2. Kontekstualiseerimine

Pildi "lugemine" tähendab teha sellest lugu, kirjutada või jutustada midagi selle kohta, mida pilt väljendab. Ning peale selle, mis on pildil otseselt nähtav, peab tähelepanu pöörama ka sellele, mis jääb n.ö pildi taha. Fotoanalüüsi põhieeldus on foto konteksti paigutamine. Ühiskondlik kontekst: milline on foto funktsioon mingi grupi jaoks (nt kui tegemist on perekonnaalbumiga, kingitusega, reklaamiga, seinakaunistusega jmt) ning millist rolli mängis fotograafia selle grupi igapäevaelus. Igal juhul peab esitama küsimuse foto algsest kasutuskontekstist ning ajaloolisest kontekstist. Funktsiooni järgi on fotosid jaotatud:

- nn avalikud fotod - avaldatud ajakirjanduses, reklaam, internet; aga ka nt fotod, mida presenteritakse avalikus ruumis (muuseum, galeriid)
- kultuuriajaloolised fotod - fotod, mis on tehtud dokumenteerimise ja inventariseerimise eesmärgil või teadustöö eesmärgil
- privaatne foto - inimene või perekond on pildistanud mingit auto/biograafilist situatsiooni; siia tuleb lugeda nii professionaalsed fotod kui ka amatöörfotod. Privaatarhiivides fotoalbumites
- kunstfotod - loomeprotsess on eelduseks, on piirialadel, st võib olla nii avalikus ruumis kui ka sotsiaalsel ja kultuuriajaloolises seoses

Kuidas fotot allikana vaadata?

Etnoloogias on fotot vaadatud 3 aspektist: dokumentaalsus, illustratiivsus, etnograafilisus. Seda nii teaduslikus kui museaalses kontekstis. [Lisaks võib nimetada ka kunstilist lähenemist, aga etnoloogias pole see kõlapinda leidnud (kuigi võiks, kunstilise lähenemisega saaks vabalt mõnd kultuuriaspekti elavalt rõhutada - nagu kirjandus kogemuse rõhutamisel). Kunstiline vaade käsitleb pilti kui osa loomeprotsessist.]

1. Dokumentaalne käsitlus:

tekib koos fotograafia tekkimisega, mis fotograafiat käsitleti kui reaalsuse aendajat, st meediumit, mis laseb inimesi ja asju tegelikkusele vastavalt paista. Tavaliselt on fotodokumentatsioonil säilitav eesmärk inventariseerimise ja arhiveerimise raamides. Dokumentaarsele lähenemisele on iseloomulik, et huvi keskepunkt pole mitte fotograafial, vaid esemetel, arhitektuuril ja inimestel, mida see kujutab. Muuseumid ja arhiivid näiteks usaldavad fotode võimet reaalsust otseselt peegeldada niivõrd, et fotode legendid on üsna lühikesed, fragmentaarsed (mitte nt nagu maalide, litograafiate, graafika kirjeldused).

2. Illustratiivsust rõhutav käsitlus:

tekib paralleelselt dokumentaarse fotoretseptiooniga. Samuti käsitleb fotot kui visuaalset meediumi

eelkõige kui reaalsuse asendajat. Esiplaanil säilitav moment. Fotode abil tuuaks etnograafiline kaanon avalikkuse ees välja: raamatutes, näitustel, kataloogides. Alguses puudub süstemaatiline (nt tüübid) ja allikakriitiline meetod; fotosid tavaliselt ei peeta nii "peenteks" allikateks kui kirjalikke allikaid.

3. Etnograafiline retseptioon:

tekib võrreldes eelmistega suhteliselt hilja. Euroopa kontekstis olid eeskujuks kultuuriantropoloogid Gregory Bateson ja Margaret Mead 30ndate aastate välitöödel Balis, kus kasutasid fotoaparaati ja filmikaamerat. Käsitlesid fotot samaväärsena kirjaliku allikaga ning olulise uurimismeetodina. Etnograafilise retseptiooni juures on keskselt kohal allikakriitiline meetod ja sisuline kontekstualiseerimine, mida saab läbi viia ajaloolisel, fotoajaloolisel, privaatsel või ikonoloogilisel tasandil. Lisaks pildianalüütiline meetod, millega deshifreeritakse visuaalset allikat (ükskõik, milline fotozhanr). Erinevalt eelnevatest läheb etnograafiline lähenemine kaanoni piiridest välja, väärtustab biograafilisi, sotsiaalseid ja ühiskondlikke küsimuseasetusi stereotüüpide, sotsiaalse soo rollide, zhestide uurimist või nt ikonograafilisi aspekte.

Fotoanalüüs

Tugineb seisukohtadele, et foto on nagu iga teinegi pildiline allikas ning et foto tegelikkuseläheduse asemel peaks keskenduma pilditunnetuse ja -interpretatsiooni kvalitatiivsetele ja diskursiivsetele strateegiatele.

Mudel:

1. Kirjeldus ehk tunnetuskontekst (info, mis fotost on saadav)

- foto kui ese (st teema, mõõdud, värviline/mustvalge jne)
- pildikirjeldus
- ikooniline sõnum - ehk see, mis on otseselt pildist lähtuv (kodeeritud: sümbolid, allgeooriad; kodeerimata: pildi zhanr), tähendused

Kirjelduse faasis tehakse mingist fotost täpne kirjeldus: foto ülesehitus ja kompositsioon. Edasi määratakse muud foto tunnused: pildi teema, sisu ja mõõde ning zhanr (lahtikodeeritud sõnum). Vaadata, kas fotole on midagi kirjutatud (võib midagi foto ja selle kasutamise, eesmärkide jmt kohta öelda). Lõpuks lahti kirjeldada, mida foto tähendab (siin oluline teada, et pildi tähendus ei pruugi avaneda kõikidele vaatajatele ühesuguselt, sõltub nt teadmistest ja vaatamise eesmärgist ja teoreetilisest tagapõhjust). Tuleb nimetada sümbolid ja allegeooriad (ehk kodeeritud teade), mis silma torkavad.

1. Analüüs ehk visuaalne kontekst (selline informatsioon, mis on vajalikud järgmiste allikate jaoks)

- poliitiline/ühiskondlik kontekst: autor, fotograaf, pildi päritolu
- foto eesmärk (miks võiks foto tehtud olla)
- foto pealkiri ja legend
- allikakriitika, hinnang foto kasutatavuse kohta, retseptioon

Analüüsifaasis suhestatakse foto otsese kontekstiga: publikatsioon, kus see on avaldatud nt (selle sisu teksti, teiste fotode jmt mõttes), samuti teised allikad ja arhivaalid, mis suhestuvad mingil moel foto enda, pildimotiivi või autoriga. Sellega seoses tuleb arvestada üldist teadusdiskursust identsete või sarnaste fotode kohta (et kuidas neid vaadeldakse). Ka peab arvestama ning analüüsi kaasama seotuse tekstiga, pildiallkirja/legendi funktsiooni ja allikakriitika.

1. Seosed ehk ikonoloogiline kontekst (informatsioon teistest pildiallikatest)

- võrdlus
- kui tegemist on mingi seeriaga, siis mis on selle sisemine tähendus
- seosed pildi/fotoajaloost
- ajalooline kontekst
- interpretatsioon

Keskendub ajaloolistele seostele ja kontekstile, milles foto asub. Võrdlus teiste pildiallikatega, millel sarnased motiivid, ja/või kirjalike allikatega, mis relevantseks osutuvad. Ainult samm-sammult fotot kontekstualiseerides saab jõuda adekvaatse interpretatsioonini.

Fotograafia etnoloogilises praktikas - meetod

Etnograafilises praktikas neli peamist fotouuringu viisi.

1. Fotodokumentatsioon:

On etnoloogias üks varaemaid fotouuringu meetodeid. Algselt keskendus kultuurilise käitumise ja objektivatsioonide "ülesvõtule". Võimalikult realistlik asjade edasiandmine oluline. Muuseumid ja publikatsioonide illustreerimine. Kataloogid, nt tüüpide edasiandmine. Algselt ebasüsteemaatiline, nt kehvad legendid, sest arvati, et kui kogu värgi pildi peale saab, siis see räägib iseenda eest [mõnes mõttes ju rääkis ka, sest etnoloog tegeles kindlaksmääratud kaanoniga, nii et see, mida vaadata ja näha, oli paljuski ette määratud.] Tänapäeval kasutatakse fotodokumentatsiooni muuseumides nt süsteemaatilise inventariseerimise eesmärgil. Oluline on foto ja sellel kujutatav kohta võimalikult palju informatsiooni koguda, et foto oleks edasiseks uurimistööks võimalikult informatiivne allikas.

2. Osalev fotovaatlus

1930ndatel (Mead ja Bateson Baliil): eesmärk võimalikult autentselt salvestada seda, mis normaalselt ja spontaanselt kultuuris juhtub. Ei arvestanud fotokaamera ja teadlase kohalviibimise mõju. Kasutasid ka küsitavaid võtteid (nt varjatud kaamera ja teleobjektiivid) + loaküsimine pildistamiseks ei tulnud pähegi. Need on eetikaküsimused ning samas ka allikakriitilised küsimused millele praegu tähelepanu pööratakse. Mis on fotovaatlus plussid välitööl? Pildistamisel (aga ka filmisel) on suur võimalus, et jäädvustatakse asju, mida uurija ise välitööprotsessis ei teadvusta. Ka võib pildistamiseks luba küsimine lihtsustada inimestega kontaktivõtmist, sest tihti on inimesed pildistamise suhtes avatumad kui küsimise-jutustamise suhtes. Siit võib midagi positiivset kooruda uurija jaoks. Samuti soovitakse tehtud pilte inimestele näidata, mis ärataks neis huvi uurimisprotsessis osalemise vastu.

Mida peab silmas pidama? Fotovaatlus peaks olema kooskõlas sellega, mida uurija väljal teeb. See tähendab planeerimist, välja tundmist, respekti inimeste suhtes. Tuleb meeles pidada, et ka foto ei anna edasi kogu tegelikkust, vaid on osa kultuurilisest ja sotsiaalsest käitumisest; sellega seoses ei maksa ülehinnata pildistamisega harjumist inimeste poolt (st on situatsioonid, kus pildistamine on harjumuspärane, nt avalikud üritused, ning kus ei ole, nt privaatsed kokkutulekud).

Fotovaatluse osa on ka kategoriseerimine, kirjalik töötlus ja interpretatsioon; see annab lõpuks sellele teadusliku kaalu ja kasutatavuse.

3. Fotointervjuu

Fotode kasutamine intervjuus, et mälestusi äratada; kasutatakse biograafilise meetodi rakendajate poolt palju.

Kaks põhilist meetodit: narratiivne (ehk intervjuueeritav jutustab) ja küsimus-vastus (küsimusleht). Võib olla nii intervjuueeritava enda fotovalik (nt albumi vaatamine) või intervjuueerija teeb enne mingi valiku (mis peab olema väga hästi ettevalmistatud, sest liiga palju fotosid pole hea, suretab intervjuu välja).

4. Nn asendus-fotointervjuu

Etnoloogias tegelikult kasutatakse vähe, rohkem sotsioloogias alates 1980ndatest. Inimestel palutakse ise mingi teema raames pilte teha, nt reisipildid, töö, kodu. Tavaliselt kasutatakse biograafilise meetodi raames. Fotosid kodeeritakse hiljem lahti intervjuu abil.

Audiovisuaalne meedia (film ja TV) allikana: hermeneutiline analüüs

Tänapäeva ühiskonda kujundab meedia, vahendades ja konstrueerides kultuuri. Kultuur meie ühiskonnas on suures osas meediakultuur, sest meedia mitte ainult ei vahenda informatsiooni ja meelelahutust, vaid ka loob norme ja väärtusi. Etnoloogias ei ole meediauuringud eriti lai uurimisvaldkond, kuigi argielu uurijale peaks vaatajate retseptsiooniviiside analüüs palju andma. Ka ajaloolise perspektiiviga töötavale etnoloogile annaks meediaanalüüs infot kultuuri "arengu" kohta. Rohkem kasutatakse audiovisuaalset meediat meetodina (lihtsalt välitööde või mõne etnograafilise tööprotsessi jäädvustamisest kuni visuaalse

antropoloogiani).

Meedia, kultuur ja reaalsus

Nagu ka teistes kultuuriuurimuslikes valdkondades nihe positivistlikult kultuuriteoorialt konstruktivistlikule. 1950-60ndatel opereeriti lihtsa lineaarse 'impluss-vastus'-mudeliga, mis eeldas, et teatud kindel meediapoolne ärgitus (kindlal viisil mõeldud teate näol) saab vastuseks teatud kindla vaatajate-poolse reaktsiooni. Meediat käsitleti kui tegelikkuse moonutajat, mille abil manipuleeritakse passiivseid vaatajaid-vastuvõtjaid (viimaste tegevust, soove ja vajadusi ei peetud silmas, arvestatud ega uuritud. Eelkõige meediaefekti uurimine).

1970ndate keskelt uus mudel, mis lähtus kasust, mis vaataja saab meediaproduktide kasutamisest (the uses and gratification model). Siin on indiviid juba aktiivne tegutseja, kes valib meedia pakkumisest enale sobiva. Kvalitatiivsete meetodite tõus. Soovide ja vajaduste uurimine. Kihi- ja soospetsiifilised vajadused. Aga nagu ka eelmise mudeli puhul ei paigutatud soove ja vajadusi (nagu enne pakkumist) kultuurilisse ja sotsiaalsesse konteksti (ka tootmissuhted ning üksikute meediaproduktide struktuurilised tunnused tagaplaanil).

1980ndatel arendati seda vastuvõtja-kesket mudelit mitmes suunas. Olulisim muutus: meediat hakati käsitlema kui kultuurivormi, mis abil ühiskond end mõistab. Mitte enam meedia lihtsalt kui võimalolijate valitsemisinstrument (100% manipuleerija) või publiku õigustatud vajaduste kahjutu rahuldaja. Muidugi ei toimu see ühiskonna üksteisega suhtlemine, arusaamine väljaspool ühiskondlikke võimusuhteid, kindlasti mõjutab seda ühiskonna sisesed erinevused ja hierarhiad. Meedia on nende poolt mõjutatud, peegeldab neid ning omakorda reprodutseerib neid. Meediakommunikatsioon on nii vaadeldav kui ühiskonna kui kogukonna rituaalne konstruktsioon, sümboolse korra taaslooja igapäevaelus, milles erinevad ühiskondlikud jõud on erineval viisil osalised. Seeläbi saavad teatud diskursused privilegieeritud positsiooni, teised tõrjutakse välja. Sotsiaalne reaalsus luuakse nii kommunikatsiooni (nt TV ja film) abil ja kaudu.

Sellest konstruktivistlikust perspektiivist vaadatuna on nt TV-reportaazh või film produkt, mida vaataja vaatab. Vaatamist mõjutab kultuuriline ja sotsiaalne kontekst, mis mõjutab ka filmi ja telesaadete produtseerimist. Nende kahe punkti (tootmise ja vaatamise) vahel kehtivad kultuurilised tähendused, milles teatud diskursuseid esile tõstetakse ja muudetakse. Banaalseks muutunud seisukoht siin on, et teated, mis tootmisel teksti sisse kodeeritakse mitte ei peegelda tegelikkust, vaid on tegelikkuse (re)konstruktsioonid, mida vaatajad omakorda omal viisil dekodeerivad. Nad võivad seda teha dominantsete reeglite järgi, millega nad jõuavad lähedale sellele interpretatsioonile, mis saatja/tootja mõtles. Aga nad võivad teksti ka vastupidiselt lugeda või — nagu see enamasti juhtub — komplekssemal viisil tekstiga suhelda. Seega mingi filmi analüüs ei ütle midagi selle kohta, kuidas see mõjub vaatajale. Argielu-uurija ei saa teksti tootmist, saatmist ja vastuvõttu eraldi isoleerituna vaadelda, vaid peaks küsima küsimusi nii, et oleks seotud/suhestatud nii diskursiivsed tegelikkusekonstruktsioonid kui argielupraktikad.

Produktid ja tekstid: kultuurianalüütilised küsimused

Analüüs ja allika kasutamine sõltub küsimustest. Kaks viisi võiks välja tuua audiovisuaalsete allikate puhul:

1. Millist rolli mängib meedia ja selle produktid kultuuriotsuses?

- Milline osa on neil teatud kultuuripraktikates?
- Millised kultuurilised reeglid domineerivad mingil ajal? [Näiteks 1940ndate aastate eesti mängufilmid kui nõukogude korra legitimeerijad ja ajaloo "ümberkirjutajad".]
- Kuidas ajaperioodi või regiooni konstitueeritakse? Jutushow-d ja nende sotsiaalne funktsioon mingil ajal?
- Saab küsida nii tänapäeva kohta kui ajalooliselt ning interpreteerida teiste materjalide ja allikate kontekstis.

2. Kuidas mingi kultuurifenomen avaldub teatud meediumis (nt TV-programm, zhanr, üksikud saated)?

- Nt rahvuse konstrueerimine spordisaadetes.
- Audiovisuaalsete allika sees saab veel allikaliigiti eristada jutustavaid vorme (mängufilm, TV-seeria, kuuldemäng), kombineerituna nn mittefiktsionaalsete zhanritega (reportaazh, dokumetaalfilm). Siin allikate valik sõltub küsimuseasetusest.

Hermeneutiline meediaanalüüs

Kõige üldisemalt kaks meediaanalüüsi viisi. Üks, empiirilises sotsiaalteaduses kasutatav kvantitatiivne sisuanalüüs ning teine, humanitaarteaduses kasutatav kvalitatiivne hermeneutiline analüüs.

Need kaks analüüsi viisi erinevad üksteisest oma epistemoloogilistelt alustelt:

- kvantitatiivne sisuanalüüs eeldab uurija neutraalsust (objektiivsus);
- kvalitatiivne analüüs tunnustab uurija subjektiivsust, kaasab selle analüüsi.

Samas pole nad muidugi hermeetiliselt lahutatud. Nt saab nn "kõvasid" andmeid võtta "pehme" analüüsi lähtealusteks või subjektiivse tekstilugemise pealt edasi arendada kvantitatiivset analüüsi (nt kategooriate väljatöötamine).

Hermeneutiline meediaanalüüs on nn "pehme", tõlgendav meetod, mis on seotud pigem meediakasutaja uurimisega. Hermeneutilise analüüsi plussiks on peetud, et see on paremini kohaldatav konstruktivistliku reaalsusekäsitlusega. Hermeneutiline analüüs püüab nende tähendusteni, mis on pealispinna all. Kasutab tekstianalüütilist ja semiootilist lähenemist ja teooriaid. Tähtis teada, et see meetod ei pretendeeri "tegeliku" tähenduse otsimisele ja leidmisele, vaid küsib pigem, kuidas luuakse diskursuste kaudu erinevaid tähendusvõimalusi (NB! meeles pidada, et vaataja/kuulaja ei ole passiivne vasuvõtja). Meediatekste vaadeldakse kui mitmetähenduslikke tekste, milles eri märgitasanditel on olemas erinevad tähenduspotentsiaalid. Need peab vastuvõtja enne aktiveerima; seejuures mingid tähenduspotentsiaalid on (kultuurilise kokkuleppe korras) eelistatud teistele ning seetõttu on ka teatud tekstide lugemisviisid eelistatud. Dokumentaalfilm pole sellest perspektiivist mingi lõplik produkt, mis „üles võetud“ tegelikkust peegeldab siis vastavalt õigesti või valesti, vaid on tekstuaalsete pakkumiste kogum, mis nõ "soovitab" tähenduskonstruktsioone.

Hermeneutiline analüüs pole normeeritud meetod, ta on ainult ideaaltüüpiliselt üksikuteks sammudeks jagatav. On interpreteeriv meetod, mis tähendab, et uurija personaalsus (sh teoreetiline ettevalmistus, meetodite valik jmt) on kõvasti sees.

Mudel:

1. ajaperioodi valik, filmide vaatamine, esimesed muljed üles märkida (mis silma torkas, mis üllatas, mida ootasid ja mis ei vastanud ootustele jne)
2. uurimisküsimuste formuleerimine (kultuurianalüütiline küsimus peaks huvituma sellest, mis jääb filmis iseenesestmõistetava taha)
3. filmivaliku kitsendamine vastavalt uurimistemele. Nt zhanrite järgi (melodraama, komöödia, eepiline sõjafilm), näitlejate järgi, sisu järgi, sihtgrupi järgi (nt nn naistekad – NB! Kuidas mitte ise sattuda stereotüüpide küüsi?). Samas lühivormide (nt reklaamide) puhul peaks olema kriteeriumiks võimalik mitmekesisus.
4. Filmide analüüs vastavalt küsimuseasetustele. Siin võib valimit ka veel muuta (suurendada, vähendada), kui see teenib küsimuse täpsustamise või analüüsimeetodi "tihedama" kasutamise eesmärki (NB! mida suurem valim seda üldjoonelisem tavaliselt saab olla analüüs).

Audiovisuaalsete tekstide analüüsi puhul saab keskenduda järgmistele tasanditele:

- narratiivne tasand: jutustatav lugu, struktuur, jutustamise (või dokumenteerimise) strateegia, dramaturgia, montaaž;
- kujutatav tasand: ette tulevad isoonid, näitlejad;
- visuaalne tasand: pildi sisu, kompositsioon, kaamera liikumine, isoonide ja objektide liikumine, valgus;
- heli tasand: keel, muusika, müra/hääled

Kvalitatiivne analüüs nõuab seda, et nende tasandite ja elementide analüüsil minnakse kaugemale puhtformaalsest analüüsist ja küsitakse, mis võiks olla nende elementide funktsioon ning kuidas seda interpreteerida minu küsimuseasetuse seisukohast.

5. Analüüsitulemuste konteksti asetamine: võrdlus teiste filmidega ja teiste meediatega samast ajast, info selle kohta, kuidas neid filme tehti, filmikriitika, kuidas tollased kinokülastajad käitusid (st ka

ühiskond laiemalt);

6. Interpretatsioon vastavalt algsetele küsimusteasetustele.

Praktikas on raske neid üksikuid analüüsisamme üksteisest eristada, sest mingi ootamatu analüüsitulem võib nt küsimuseasetust või esialgset interpretatsiooni muuta. Hermeneutiline analüüs liigub pidevalt algusesse tagasi ning kui ühtegi uut aspekti enam ette ei tule, mis võiks küsimuseasetuste seisukohalt olulised olla, siis võib öelda, et analüüs on "valmis".

KOHUSTUSLIK JA SOOVITAV KIRJANDUS

FLKU.03.023.

ETNOGRAAFILISED ALLIKAD

FLKU.03.023: Etnograafilised allikad. SISSEJUHATUS

Kohustuslikud viited:

[Argikultuuri uurimise e-õnastik](#)

Eesti Rahva Muuseumi koduleht, eriti [ERMi kogusid](#) puudutav osa.

[Ühenduse Eesti elulood](#) koduleht

Kohustuslik kirjandus:

a) Meetod kujundab allikat:

[Laherand, Meri-Liis 2008](#). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn.

- metodoloogiliselt erinevad uuringud, lk 73-175
- intervjuutüübid, lk 176-225
- vaatlus ja visuaalne dokumenteerimine, lk 225-257
- andmete kogumine internetis, lk. 262-270
- uurija loodud dokumendid allikatena, lk. 271-283.

c) Allikate kujundamisest etnoloogia ajaloo kontekstis

[Leete, Art; Tedre, Ülo; Valk, Ülo & Ants Viire 2008](#). Uurimislugu. - A.Viires & E. Vunder (koost & toim). Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 15-39.

Kannike, Anu 1994. "Rahvuslik" rahvakultuur. – Pärdi, Heiki (peatoim.). Etnoloogia ja muuseumid. Ethnology and Museums. [Pro Ethnologia 2](#). Eesti Rahva Muuseumi üllitised. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 7–29.

[Moora, Aliise 1973](#). Etnograafiamuuseumi kogud rahva toidu uurimise alusena. - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXVII, 254-271.

Soovitav kirjandus:

[Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat](#). Tartu: ERM 2009.

Jaago, Tiiu 2003. Kas folkloristika ja etnoloogia eraldumine sai alguse emakeelse ülikooli õppetoolide loomisest? – Jaago, Tiiu (koost.). *Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 37–49.

Johansen, Ulla 1996. Die Ethnologen und die Ideologien. Das Beispiel der estnischen Ethnographen in der Sowjetzeit. - Zeitschrift für Ethnologie 121.

Konksi, Karin 2004. Arved Luts ja nõukogude Eesti kaasaja dokumenteerimine Eesti Rahva Muuseumis. – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLVIII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 13–46.

Kuutma, Kristin, Tiiu Jaago (eds.) 2005. *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History*. Tartu: Tartu University Press.

Käärrik, Henn 1988. Kaasaegse eesti küla monograafilise uurimise programmist. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXVI*. Tallinn: Valgus, 7–15.

Kõresaar, Ene 2002. Rahvakultuuri kogumine ja uurimine. – Eesti entsüklopeedia kd 11, lk 773-776.

Linnus, Jüri 1995b. Ilmari Manninen ja Eesti etnograafia. – *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1988–1993*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 88–97.

Linnus, Jüri 1995c. Etnoloogia õppetool – 70. – *Vanavaravedaja 2*. Tartu etnoloogia- ja folklooriüliõpilaste organisatsiooni Tartu NEFA väljaanne. Tartu: Tartu NEFA, 110–114.

Peterson, Aleksei 1986. *Varaait. Ülevaade etnograafiamuuseumi ajaloost ja kogudest*. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Valgus.

Peterson, Aleksei 1988. Tööliste eluolu ainese kogumisest ja uurimisest Eesti NSV Riiklikus Etnograafiamuuseumis. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXVI*. Tallinn: Valgus, 16–22.

Pärdi, Heiki 1981. Nüüdisaega iseloomustava teatmematerjali kogumistöö vormid Eesti NSV Riiklikus Etnograafiamuuseumis. - *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXII*.

Pärdi, Heiki 1998. Mõistetest etnograafia, etnoloogia ja rahvateadus ning eesti etnoloogiast. – *Akadeemia 2*, 252–266.

Pärdi, Heiki 2000. Personaalset, institutsioonilist ja mõnda muud 1990. aastate Eesti etnoloogias. – *Eesti Arheoloogia Ajakiri 4*, 1, 78–82.

Viires, Ants 1970. Etnograafilise mõtte arengu põhijooni. – Laul, Endel (koost. ja toim.). *Leninlik etapp Eesti ajalooteaduses: historiograafilisi artikleid*. Tallinn: Eesti Raamat, 231–251.

Viires, Ants 1993. Etnograafia arengust Eesti NSV päevil (1940–1990). – Viires, Ants (toim.).

Muunduv rahvakultuur. Etnograafilisi uurimusi. Tallinn, 5–40.

Viires, Ants 1994. Ilmari Mannineni teoreetilistest vaadetest. – *Looming* 9, 1255–1263.

Viires, Ants 1998d. Veel kord etnograafiast ja etnoloogiast. – *Akadeemia* 6, 1332–1336.

Viires, Ants 2000. Eesti pagulasetnograafid Rootsis. – *Keel ja Kirjandus* 10, 691–703.

Viires, Ants, Ülo Tedre 1998. Uurimislugu. – Viires, Ants, Elle Vunder (koost., toim.). *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 15–45.

Vunder, Elle 1996. Ethnology at the University of Tartu in Historical Perspective. – Pärdi, Heiki, Toivo Sikka, Ivi Tammaru (eds.). *How to make Ethnologists. Pro Ethnologia* 4. Publications of Estonian National Museum. Tartu: Estonian National Museum, 7–30.

FLKU.03.023: Etnograafilised allikad. ESE ALLIKANA

Kohustuslik kirjandus:

[Kõresaar, Ene; Võsu, Ester; Ventsel, Aimar \(2011\)](#). Materiaalse kultuuri uurimine etnoloogias. Ettekanne Kultuuriteooria tippkeskuse Teooria inkubaatoris Nelijärvel (avaldamata käsikiri).

Pärdi, Heiki 1993. Muuseumiese etnoloogia uurimisallikana. - [Pro Ethnologia I](#).

Soovitav kirjandus:

Kõresaar, E. (1998). Vital things. Objects in life histories, life histories in objects. [Pro Ethnologia, 6](#), 29 - 40.

[Kõresaar, Ene \(1999\)](#). Vaip - tekki muodi asi. Etnoloogiline esemeuurimus. Tartu: Tartu Ülikool, etnoloogia õppetool (sissejuhatus esemeuurimise teoreetilistest probleemidest).

Pärdi, Heiki 1992. ERM-i kogude komplekteerimise teoreetilisi probleeme. - Etnograafia ja folkloor. Eesti Rahva Muuseumi 34. teaduskonverents. Tartu.

Pärdi, Heiki 1994. Eesti Rahva Muuseumi kodumaised esemekogud. 'Ethnographica' paikkondlik päritolu. - Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XL.

Rogan, Bjarne 1996. Material Culture, Meaning and Interpretation in Nordic Ethnological Research. From Functionalist to Phenomenological Approaches. – Pärdi, Heiki, Toivo Sikka, Ivi Tammaru (eds.). [How to Make Ethnologist. Pro Ethnologia 4](#). Publications of Estonian National Museum. Tartu: Estonian National Museum, 57–70.

Viires, Ants 1992. Rahvakunsti olemus ja piirid. – [Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XXXIX](#). Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 7–22.

[Õunapuu, Piret 1992](#). Eesti etnograafilise tarbevara verifitseerimisprobleemidest ERM-i toolide kogu põhjal. - Etnograafia ja folkloor. Eesti Rahva Muuseumi 34. teaduskonverents. Tartu.

[Õunapuu, Piret 2005](#). Ilmari Manninen: Mapping the Study of Material Culture. – Kuutma, Kristin, Tiiu Jaago (eds.). Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History. Tartu: Tartu University Press, 305–315.

FLKU.03.023. Etnograafilised allikad. ETNOGRAAFILINE PRAKTIKA

Kohustuslik kirjandus:

[Karm, Svetlana 2006](#). Eesti etnoloogid Udmurtias. Eesti Rahva Muuseumi 1971.–1991. aasta udmurdi ekspeditsioonide päevikute analüüs. – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLIX. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 157–194.

[Korb, Anu 2005](#). Venemaal rahvuskaaslasi küsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte. SEFT 9. Tartu Ülikooli Kirjastus.

[Nõmmela, M. 2007](#). Etnograafiks kujunemine: Gustav Ränga välitööpraktika 1920. aastatel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

[Pärdi, Heiki 1995a](#). Eesti etnoloogide aukartus elu ees. Estonian Ethnologists` Awe of Life. – Pärdi, Heiki (peatoim.). Allikad ja uurimused. Sources and Research. Pro Ethnologia 3. Eesti Rahva Muuseumi üllitised. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 67–86.

Soovitav kirjandus:

Chuvyurov, Alexander 2002. To the Problem of Verification of the Materials of Ethnographical and Folkloristic Research. (On the basis of research Materialson Komi Priestless Old Believers). In: Ethics in Cultural Studies. Special Issue of Pro Ethnologia 13 Ethics in Cultural Studies. Special Issue of Pro Ethnologia 13, 2002.

Frykman, Jonas 1999. Asjad, mida me teeme, aga millest me harva räägime. – Järs, Anu, Anu Kannike, Heiki Pärdi (toim.). Skandinaavia kultuurianalüüs. Studia Ethnologica Tartuensia 3. Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool. Tartu: Tartu Ülikool, 73–91.

Konksi, Karin 2004. Arved Luts ja nõukogude Eesti kaasaja dokumenteerimine Eesti Rahva Muuseumis. – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLVIII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 13–46.

Lõhmus, Mari 2004. Etnoloogiliste välitööde problemaatika Eesti etnoloogide kogemuses. Seminaritöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli etnoloogia õppetoolis.

Merkien?, Irena Regina 2002. Between Copyright and Privacy: the Experience of Ethnographic Research Ethics in 20th Century Lithuania. Ethics in Cultural Studies. Special Issue of Pro Ethnologia 13.

Nõmmela, Marleen 2007. Gustav Ränk 1928. aasta suvel Karjalas: etnograafilise praktika analüüs. – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat L. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 43–78.

Pärdi, Heiki 1995b. Argielu ja "rahvakultuur". Sajandialguse Saaremaa Eesti Rahva Muuseumi välipäevikuis. – Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1993–1994. Kuressaare: Saaremaa Muuseum, 24–43.

Rahva ja luule vahel: kogumispäevikuid aastaist 1878–1996. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat Paar sammukest XIV. Rimmel, Mari-Ann (koost.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1997.

Ruotsala, Helena 2001. Fieldwork at Home: Possibilities and Limitations of Native Research. – Runnel, Pille (ed.). Rethinking Ethnology and Folkloristics. Vanavaravedaja 6. Tartu: Tartu Nefa Rühm, 111–131.

FLKU.03.023: Etnograafilised allikad. KORRESPONDENTIDE MEETOD

Kohustuslik kirjandus:

[Kõresaar, Ene 1995](#). Küsitlusleht allika kujundajana. – Pärdi, Heiki (peatoim.). Allikad ja uurimused. Sources and Research. Pro Ethnologia 3. Eesti Rahva Muuseumi üllitised. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 23–50.

[Mälu paberil](#). ERMi korrespondentide võrgu 75. aastapäevaks. Koostaja: Tiina Tael 2006. 192 lk.

Soovitav kirjandus:

Astel, Eevi 1976. Eesti NSV Etnograafiamuuseumi kogumistöö vormid. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIX. Tallinn: Valgus, 259–273.

[Harris, Jennifer 2002](#). The Correspondence Method as a Data-gathering Technique. - Qualitative Enquiry. International Journal of Qualitative Methods 1(4), article 1.

[Jõesalu, Kirsti 2003](#). What People Tell about Their Working Life in the ESSR, and How Do They Do it? Source- centred Study of a Civil Servant's Career Biography. Pro Ethnologia 16. Special Issue: Studies on Socialist and Post- socialist Everyday Life. Ed.by Pille Runnel & Ene Kõresaar. Tartu: Estonian National Museum, 61-88.

[Latvala, Pauliina 2002](#). Ethical Issues in the Research on Written Life History Material. In: Ethics in Cultural Studies. Special Issue of Pro Ethnologia 13.

Luts, Arved 1981. Kalastusalase materjali kogumine korrespondentide kaasabil. - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat. XXXII.

FLKU.03.023: Etnograafilised allikad. ELULOOLINE KÄSITLUSVIIS

kirjandus:

Märksõnaartikkel '[elulugu](#)'.

[Hinrikus, Rutt \(2003\)](#). Eesti elulugude kogu ja elulugude uurimise perspektiive. Krikmann, Arvo, Olesk, Sirje (Toim.). Võim ja kultuur (171 - 213). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

[Kõresaar, Ene \(2003\)](#). Eluloolisest käsitusviisist Eesti kultuuriteadustes. In Jaago, T (koost). Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia meetodite ning uurimispraktika alalt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 61-76.

[Pöysä, Jyrki \(2009\)](#). Kogumisvõistlused pärimusliku ajaloo uurimises. – Mäetagused, nr 43, lk 39–60.

[Warkentin, Raija 2002](#). Writing Competitions as a New Research Method. –International Journal of Qualitative Methods 1(4), article 2.

Soovituslik kirjandus:

Jaago, T.; Kõresaar, E. (2008). Complementary of Sources in Studying Adaption: an Oral History Viewpoint. Folklore. Electronic Journal of Folklore, 39, 17 - 38.

[Jaago, Tiiu \(2001\)](#). Kuidas mõista pärimusjutu tõde? -- Kultuur ja mälu. Toim. T.Anepaio ja E.Kõresaar. SET 4. Tartu: TÜ Kirjastus, 227-242.

Jaago, T. (2006). Pärimuslik ajalugu elulugudes. Olesk, S., Kroonberg, J., Saluvere, T. (Toim.). Ruti raamat. Artikleid, lugusid, mälestusi. Pühendusteos Rutt Hinrikusele. 7.05.2006. (91 - 108). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum

Hinrikus, Rutt; Kirss, Tiina (2006). Mälu narratiivi ämblikuvõrgus. Mare Kõiva (Toim.). Võim ja kultuur 2 (419 - 453). Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus

Hinrikus, Rutt (2005). Ajalugu algab eluloost. In: Krimmi kogumik II: Konverentsi "Eestlased XIX-XXI sajandil Krimmis" ettekanded: (Toim.) Tender, Tõnu; Viitol, Livia. Tallinn-Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, 25 - 51.

Kõresaar, Ene (2005). Elu ideoloogid. Kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes. Eesti Rahva Muuseumi Sari 6. Tartu: Eesti Rahva Muuseum (vt sissejuhatavat peatükki EKLA eluloovõistluste kontekstist)

Hinrikus, Rutt (2004). Kogumistöo vaateveerult ehk meelisklusi registriraamatut lehitsedes. Saluvere, Tiina (Toim.). Mnemosyne teenistuses : kogumik Eesti Kultuuriloolise Arhiivi 75. aastapäevaks (39 - 62). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Reinvelt, Riina (2002). Ingeri elud ja lood. Kultuurianalüütiline eluloouurimus. SET 5. Tartu:

TÜ Kirjastus (vt lk.13-35)

Rahi, Aigi (2001). Sündmus eri allikate valguses (küüditatute näite varal). -- Kultuur ja mälu. Toim. T.Anepaio ja E.Kõresaar. SET 4. Tartu: TÜ Kirjastus, 216-225.

Reinvelt, Riina (2001). Mida ei mäleta, seda pole olnud? - Kultuur ja mälu. Toim. T.Anepaio ja E.Kõresaar. SET 4. Tartu: TÜ Kirjastus, 244-255.